

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

Diplomová práce

Představy dětí z dětského domova o budoucí vlastní rodině

Vypracoval: Bc. Tereza Hronková
Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Bílková, Ph.D.
České Budějovice 2023

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracoval(a) pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Datum

Podpis studenta

PODĚKOVÁNÍ

V první řadě bych ráda bych poděkovala Mgr. Zuzaně Bílkové, Ph.D. za její podnětné rady a čas, který mi při vedení mé práce věnovala. Také bych chtěla velmi poděkovat své rodině, blízkým a nejlepší kamarádce za to, že mi byli velkou oporou, nejen při psaní práce, ale i v průběhu celého studia.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zaměřuje na téma představ dětí z dětského domova o jejich budoucí vlastní rodině. Práce má za cíl na základě odborných zdrojů popsat současnou rodinu a pomocí výzkumného šetření zmapovat, zda děti vyrůstající v dětském domově mají představy o rodině, kterou by mohly v budoucnu založit, a případně je popsat. Teoretická část se zaměřuje na rodinu, náhradní rodinnou péči, ústavní výchovu, charakteristiku dětí školního věku a okrajově také na vztah dětí k budoucnosti. V praktické části jsou popsány, na základě výsledků výzkumného šetření, představy dětí o jejich budoucnosti se zaměřením na budoucí možnou rodinu a domácnost. Jako metoda sběru dat je použit polostrukturovaný rozhovor a projektivní technika zaměřená na zobrazení své budoucí rodiny. Data jsou analyzována dvoustupňovým kódováním.

Klíčová slova: rodina; dětský domov; představy o budoucí rodině;

ABSTRACT

The diploma thesis focuses on the topic of children's ideas about their future own family. The thesis aims to describe the current family based on professional sources and, through a research investigation, to map whether children growing up in an orphanage have ideas about their future family and are able to describe them. The theoretical part focuses on the family, substitute family care, institutional education, the characteristics of school-age children and time perspective. In the practical part, based on the results of a research study, are described the children's ideas about their future, with a focus on a potential future family and household. As data collection methods a semi-structured interview and a projective technique are used. Data are analysed by two-stage coding.

Key words: family; orphanage; ideas about the future family

OBSAH

ÚVOD	10
I. TEORETICKÁ ČÁST	12
1 RODINA	12
1.1 Funkce rodiny	13
1.1.1 Reprodukční funkce	13
1.1.2 Materiální funkce	14
1.1.3 Výchovná funkce	14
1.1.4 Emocionální funkce	15
1.2 Vliv rodiny na budoucí život a vztahy dítěte	15
1.2.1 Citová vazba	16
1.2.2 Vývoj citové vazby	16
1.3 Funkčnost rodiny	19
1.4 Modely rodinného fungování	20
1.4.1 Symptomatologické modely	20
1.4.2 Mřížkové modely	20
1.4.3 Vývojové modely	21
1.4.4 Procesuální modely	21
1.5 Další podoby současné rodiny	21
1.5.1 Rodina neúplná a single rodina	22
1.5.2 Rodina nevlastní, nová či patchwork	22
1.5.3 Homosexuální rodina	23
2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	25
2.1 Péče jiné osoby	25
2.2 Osvojení	25

2.2.1	Vznik osvojení	26
2.2.2	Zrušení osvojení	26
2.3	Pěstounská péče.....	27
2.3.1	Vznik pěstounské péče	27
2.3.2	Práva a povinnosti pěstounů	28
2.4	Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	29
2.5	Vazba mezi dítětem a náhradními rodiči	29
2.5.1	Utváření citové vazby v náhradní rodině.....	30
3	RODIČOVSTVÍ	31
3.1	Rodičovská odpovědnost	31
4	DĚTSKÝ DOMOV JAKO SOUČÁST ZAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY.....	33
4.1	Funkce zařízení ústavní a ochranné výchovy	33
4.1	Další zařízení ústavní a ochranné výchovy	34
4.1.1	Diagnostický ústav	34
4.1.2	Dětský domov se školou	34
4.1.3	Výchovný ústav	35
4.2	Umísťování dětí do dětského domova a jeho organizace.....	35
4.2.1	Nariadení ústavní výchovy	35
4.2.2	Režim v dětském domově.....	36
5	CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU	37
5.1	Charakteristika dítěte z pohledu biologického	37
5.2	Charakteristika dítěte z pohledu psychického vývoje.....	37
5.3	Charakteristika dítěte z pohledu sociálního.....	38
6	VZTAH DÍTĚTE K BUDOUCNOSTI.....	39
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	40

7	METODOLOGICKÉ ZÁKLADY VÝZKUMU	40
7.1	Problematika výzkumu, hlavní výzkumné otázky	40
7.2	Výzkumné metody	40
7.3	Etika výzkumu	41
7.4	Údaje o respondentech.....	42
7.5	Průběh výzkumu.....	42
7.5.1	Průběh rozhovorů	43
7.5.2	Průběh práce s projektivní technikou	43
7.6	Limity výzkumu.....	44
8	ANALÝZA VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	45
8.1	Analýza rozhovorů.....	45
8.1.1	Fáze otevřeného kódování.....	45
8.1.2	Fáze axiálního kódování.....	54
8.2	Analýza produktů projektivní techniky	60
9	DISKUZE.....	69
10	ZÁVĚR.....	74
11	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	76
12	SEZNAM TABULEK.....	80
13	SEZNAM OBRÁZKŮ.....	81
14	SEZNAM PŘÍLOH	82

ÚVOD

Rodina je jedním ze základních socializačních činitelů v životě člověka a má na formování jeho osobnosti bezesporu značný vliv. Ovlivňuje naše názory, zájmy a představy o světě. Díky citové vazbě k rodičům se učíme, jak vytvářet vztahy s ostatními lidmi. Může tedy pro nás být i vzorem, jak bychom chtěli, aby vypadala naše budoucí rodina. Jenže co se stane, když dítě vyrůstá mimo rodinu, v prostředí dětského domova? Jaké jsou jeho představy o tom, jak by měla vypadat jeho rodina? Tato práce má za cíl více přiblížit tuto oblast a zmapovat, jaké představy o své rodině děti vyrůstající v dětském domově mohou mít.

Práce je standardně rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se skládá z šesti hlavních kapitol, které mají své podkapitoly. První kapitola je zaměřena na rodinu, konkrétně její definice z pohledu různých autorů, funkce, možné podoby, modely jejího fungování a vliv na budoucí život dítěte. Další kapitola pojednává o náhradní rodinné péči, jejím legislativním rámci a podobách. Ve třetí kapitole je stručně vymezen pojem rodičovství a rodičovská zodpovědnost, který úzce souvisí s předchozími dvěma kapitolami. Čtvrtá kapitola se věnuje dětskému domovu a jeho fungování. Také jsou zde stručně představena další zařízení ústavní a ochranné výchovy, jejich účel a cílová skupina. V předposlední části je charakterizováno období školního věku, a to z hlediska biologického, psychologického a sociálního. V páté a zároveň poslední části je pak stručně popsán vztah dětí k budoucnosti.

Na teoretickou navazuje část praktická, která se již věnuje výzkumnému šetření a jeho výsledkům. Cílem práce je tedy zmapovat, zdali děti vyrůstající v dětském domově mají představy o své budoucí rodině, jaké jsou a z čeho případně vychází. Výzkumný problém je definován jako „Představy dětí z dětského domova o jejich vlastní budoucí rodině“. Na jeho základě jsou formulovány tři výzkumné otázky: 1. Mají děti vyrůstající v dětském domově představy o své vlastní budoucí rodině?; 2. Jaké tyto představy jsou?; 3. Z čeho tyto představy vychází?

Vzhledem k povaze definovaného cíle je práce zakotvena kvalitativně. Pro sběr dat jsou použity dvě metody, a to polostrukturovaný rozhovor a projektivní technika. Zmíněná technika spočívá ve ztvárnění představ své budoucí rodiny za pomoci modelování

z figurek a dalšího materiálu. Získaná data z polostrukturovaného rozhovoru jsou zpracována otevřeným a axiálním kódováním. Výsledné produkty projektivní techniky jsou popsány a doplněny o komentáře respondentů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Rodina. Pojem, který známe všichni, ale každý si pod ním může představit něco lehce odlišného. A právě proto, že je velmi široký a komplexní, je těžké jej přesně vymezit. Různé obory na něj nahlíží z různých úhlů pohledů podle oblasti jejich zájmu. Šulová (1998) uvádí, že rodina jako pojem je definována z hlediska různých oborů, například psychologie, sociologie nebo demografie. Ale i různých oblastí jednoho oboru, třeba v oblasti v psychologie se může tato definice lišit v psychologii klinické anebo sociální.

Přesto, že definic existuje mnoho, je dobré si pro představu některé konkrétní uvést. Například Jandourek (2003, s. 115) definuje rodinu jako *„formu dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti.“* Možný (2002, s. 21) zase nahlíží na rodinu jako na *„ustálený způsob péče o reprodukci druhu“*. Koťa (2004) rodinu považuje za tradiční společenství osob, v němž se utváří základní charakteristiky duševního života každého jedince a zároveň je jeho zprostředkovatelem mezi ním a společností. Jankovský (2018, s. 81) uvádí, že rodina je *„přirozenou primární neformální skupinou, která tvoří základní článek společnosti.“*

Ačkoliv se pojem rodina užívá i v naší současné legislativě, není v ní přesně definován. Podle § 655 Zákona č. 89/2012 Sb. je však považována za hlavní funkci manželství.

Rodina nukleární a rozšířená

Když se řekne rodina, můžeme si představit jak rodiče a jejich děti, tak i prarodiče, bratrance, sestřenice a další příbuzné. Proto se užívají v odborné literatuře tyto dva pojmy.

Nukleární neboli atomární rodinu popisuje Jandourek (2001) jako uskupení rodičů a jejich potomků. Tento typ soužití dle něj vznikl důsledkem proměny společnosti a slábnutí vlivu příbuzenských vztahů. V současné době je tento typ rodiny společností považován za tzv. „tradiční rodinu.“ Sokolová (2004) uvádí, že jde o muže a ženu, kteří jsou manželé, žijí ve společné domácnosti a vychovávají spolu děti.

Oproti tomu za rodinu rozšířenou považuje tu, kde žijí i širší příbuzní v jedné domácnosti, nebo poblíž. V dnešní době je vlivem proměny společnosti a způsobu života běžné, že příbuzní žijí v různých částech země, či dokonce v zahraničí.

Rodina orientační a prokreační

Můžeme se setkat i s pojmy primární a sekundární. Podle Jandourka (2001) je orientační nebo také primární rodina ta, ze které daný jedinec pochází. Tvoří ji tedy jeho rodiče a sourozenci. Prokreační, též sekundární, je pak ta, kterou jedinec vytvoří. Jedná se o jeho partnera a děti.

1.1 Funkce rodiny

Tak, jako má rodina mnoho definic a pojetí, má i mnoho funkcí. Šulová (1998) uvádí čtyři základní funkce, na kterých se většina autorů shoduje.

Jedná se o funkce:

- a) reprodukční,
- b) materiální,
- c) výchovná,
- d) emocionální.

S proměnou společnosti došlo i k proměně těchto funkcí. Některé začaly být upozaďovány, zatímco jiné, které nebyly považovány za tak významné, jsou nyní brány jako jedny z nejdůležitějších.

1.1.1 Reprodukční funkce

Podle Šulové (1998) pomalu ztrácí reprodukční funkce rodiny na své důležitosti. Tento fakt opět souvisí s proměnou společnosti a také – jak uvádí Jankovský (2018) – s tzv. krizí tradiční rodiny. S rozvojem medicíny a spolehlivými a dostupnějšími antikoncepčními metodami je snazší reprodukci regulovat.

S touto funkcí souvisí také, v současné době již běžnější, asistovaná reprodukce. Ta nejen, že dává možnost mít děti i párům, které mají zdravotní či jiné problémy, ale přispívá i k dalším formám rodiny, než je ta, která je považována za tzv. „tradiční“.

1.1.2 Materiální funkce

Tato funkce se týká především hmotného zabezpečení rodiny. Jako i ostatní, tato funkce se v průběhu staletí také proměnila. Matoušek (2003, s. 41) popisuje současnou rodinu jako rodinu „zaměstnané ženy“. V dnešní společnosti je považováno za zcela běžné, že žena pracuje, a to nejen z důvodu ekonomického zabezpečení, ale i z potřeb vlastní seberealizace.

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, definuje vyživovací povinnost, která je vzájemná mezi členy rodiny.

1.1.3 Výchovná funkce

Tato funkce je stále považována za velmi důležitou. Šulová (1998) označuje rodinné prostředí za podstatné pro formování osobnosti dítěte, vytváření hodnotové orientace a jeho následné zařazení do společnosti. Rodiče by měli pomoci dítěti připravit se na samostatný život, který ho v budoucnosti čeká.

Tato funkce úzce souvisí se socializací. Koťa (2004) rodinu popisuje jako primární socializační činitel, který ovlivňuje dítě a jeho vývoj. Podle něj rodina utváří citové vazby dítěte, které se promítají do celého jeho života a ovlivňují budoucí navazování vztahů. Děti si také z rodiny mohou odnést naučené vzorce chování a hodnoty. Také Šulová (1998) uvádí, že vzájemné působení členů rodiny má dlouhodobé následky a může se projevit například při způsobu řešení problémů v budoucí vlastní rodině dítěte.

Výchovnou rolí rodičů se zabývá i §884 Zákona č. 89/2012 Sb., Občanského zákoníku, který v odst. 1 říká, že „*Rodiče mají rozhodující úlohu ve výchově dítěte. Rodiče mají být všestranně příkladem svým dětem, zejména pokud se jedná o způsob života a chování v rodině.*“

1.1.4 Emocionální funkce

Rodina je základním místem, kde se utváří pocit bezpečí a jistoty u dítěte. Matějček (2008) uvádí, že právě tento pocit je příčinou toho, proč si dítě vytváří citový vztah k pečující osobě již v raném věku. K největšímu rozvoji tohoto vztahu pak dochází kolem 7.–8. měsíce života. To, jakým způsobem se tento vztah utvoří, ovlivňuje budoucí vztahy dítěte.

Také potřeby přijetí, podpory a sounáležitosti, které jsou charakteristické pro emoční funkci rodiny, jsou podle Šulové (1998) naprosto nenahraditelné. Právě tyto potřeby rodinu sbližují a odlišují ji od jiných sociálních skupin. Rodina by měla sdílet společné zážitky, rituály, perspektivy a plány.

Šulová (1998) dále zmiňuje, že tato funkce je v dysfunkčních rodinách nejhluběji postižena.

Kromě již zmíněných se můžeme setkat i s dalšími funkcemi. Například Jankovský (2018) uvádí navíc ještě funkci socializační a ochrannou. Tato socializační funkce úzce souvisí s již zmíněnou výchovnou funkcí, jak je popsáno výše. Funkce ochranná spočívá dle Jankovského (2018) ve vytváření bezpečného a harmonického prostředí, které by mělo pozitivně ovlivňovat kvalitu života všech jejích členů.

1.2 Vliv rodiny na budoucí život a vztahy dítěte

Nelze zpochybnit, že rodina orientační neboli ta, ze které jedinec pochází, má nejen značný vliv na něj samotného, ale i na rodinu prokreační, tedy tu, kterou tato osoba založí. Matoušek (2003) uvádí, že rodiče svým chováním a způsobem řešení problémů poskytují dítěti vzor. Děti často napodobují rodiče stejného pohlaví. Chlapci se tedy identifikují se svými otci a dívky zase s matkami. Pro tento identifikační proces je ovšem podstatné, aby se dítě s rodičem ztotožnit mohlo a chtělo. Pro děti je snazší se ztotožnit s rodičem, který je vstřícný a laskavý než s tím, který je nepřístupný. Mezi rodiči a dítětem se tvoří citová vazba. Dle Matějčka (2008) tato citová vazba a vztah, který se díky ní vytváří, pokládá základy pro budoucí vztahy dítěte s ostatními lidmi.

1.2.1 Citová vazba

Jak uvádí Bowlby (2010), citová vazba neboli attachment je základním stavebním prvkem osobnosti dítěte. Jde o první mezilidský vztah, který dítě navazuje. Na jeho základě si dítě tvoří vazby k dalším lidem. Toto vazebné chování považuje za jeden z typů sociálního chování a je velmi důležité, jako například reprodukční či rodičovské chování. Jde o vztah mezi dítětem a matkou, respektive pečující osobou, kterou též nazývá attachment-figure. Uvádí také, že dítě je schopno rozeznat tuto osobu od ostatních osob dříve, než je schopné se k ní samo aktivně přiblížit.

1.2.2 Vývoj citové vazby

Hayes (2019) uvádí, že ačkoliv si rodiče mohou vytvořit vztah ke svému dítěti velmi rychle, tvorba vazby, kterou si tvoří dítě k pečující osobě, trvá delší dobu. Za velmi důležitý z hlediska vývoje citové vazby je dle Bowlbyho (2010) považován první rok života, kdy si novorozenec vytváří velmi silné pouto k mateřské, respektive pečující osobě. Podle Matějčka (2008) se specifický citový vztah k pečující osobě rozvíjí nejvíce v období kolem 7.–8. měsíce života. Dítě podle něj v tomto vývojovém úseku potřebuje mít svou pečující osobu neustále nablízku. Také upřednostňuje lidi, které zná, protože mu dávají pocit bezpečí.

Autoři uvádí různé teorie vývoje této vazby. Bowlby (2010) uvádí, že již ve třech měsících dítě reaguje odlišně na matku než na jiné lidi. To se může projevat úsměvem či rychlejší reakcí dítěte. Také ji sleduje déle a reaguje na odchod matky z místnosti. V šesti měsících už jsou tyto reakce opravdu velmi patrné, a to odkazuje na fakt, že se tato vazba vyvíjí a posiluje. Kolem jedenáctého až dvanáctého měsíce je již dítě schopno předvídat nebezpečí v podobě vzdálení matky, a tak může dávat najevo svou nelibost ještě předtím, než k tomu fakticky dojde. Takto se vazebné chování projevuje až do tří let, kdy dochází ke změně. Dítě se začíná osamostatňovat a lépe zvládá adaptaci na změnu prostředí. K tomu, aby se dítě cítilo v bezpečí i v neznámém prostředí, je potřeba, aby v něm mělo jemu známé osoby. Tento proces se urychluje, pokud dítě danou osobu poznalo v přítomnosti matky, u které se cítilo v bezpečí. Také je důležité, aby dítě mělo

jistotu, že se matka vrátí. Tato jistota se do té doby vytváří, a proto je důležité, aby se matka v průběhu prvních třech let k dítěti pravidelně vracela.

Podle Langmeiera a Krejčířové (2006) si dítě během tohoto dvanáctiměsíčního období projde třemi stádii vztahů k objektům. Uvádí tato stádia:

1. Stádium preobjektální

Toto stádium trvá od narození dítěte do jeho zhruba tří měsíců. Vyznačuje se tím, že dítě ještě neprojevuje rozlišený vztah k objektům, které jsou kolem něj.

2. Stádium předběžného objektu

Od třetího měsíce do zhruba šestého až osmého měsíce života můžeme sledovat druhé stádium. Dítě v něm již dokáže odlišit lidský obličej od ostatních objektů a reagovat na něj úsměvem. Tento úsměv vzbuzuje v lidech pozitivní odezvu, na kterou opět dítě reaguje a tím se posiluje vzájemný vztah.

Dítě zatím nerozezná konkrétní osoby, reaguje na strukturu obličeje, tedy oči – nos – pusa. Je dokázáno, že stejnou reakci můžou vyvolat i neživé objekty s tváří (například hračky či masky), pokud se budou pohybovat v přiměřené rychlosti.

3. Stádium objektu

Poslední stádium, začínající tedy zhruba v šestém až osmém měsíci, se již zaměřuje na objekt jako takový. V tomto období již dítě začíná odlišovat známou tvář od neznámé. Také začíná projevovat úzkost při odloučení od pečující osoby. Tato úzkost je nazývána separační. Děje se tak proto, že pečující osoba, obvykle matka, zaujímá významnou pozici v životě dítěte. Pokud je tato vazba krátce po vytvoření přerušena, dochází k závažné poruše. Vedle separační úzkosti vzniká také strach z – pro dítě – neznámých osob. Obě tyto skutečnosti jsou znakem emočního vývoje dítěte. Tento emoční vývoj bývá často ohrožen u dětí, které vyrostly v institucích pro ústavní výchovu, protože

neměly možnost tento vztah s pečující osobou navázat. To zasahuje a ovlivňuje jejich budoucí vztahy s dalšími lidmi.

To, jak se vyvíjí vztahy k dalším lidem, lze popsat i dalším způsobem, který zmiňuje Novák (2008). Jde opět o několik fází, jak se vyvíjí vztah dítěte k ostatním. Již v těchto raných obdobích lze totiž sledovat základy vztahů k lidem. Jedná se o následující fáze:

1. Normální autistická fáze

Jde o první dva měsíce života, kdy dítě ještě neodlišuje sebe od své pečující osoby. Zatím rozlišuje především pocity libosti a nelibosti. Komunikuje především s matkou, která se do něj dokáže vcítit a chrání ho. V tomto období jsou základy mnoha nálad, stavů či postojů.

2. Symbiotická fáze

V této fázi stále dítě ještě nerozlišuje sebe a matku, ale žije s ní v symbióze. Je důležité, aby matka fungovala a mimo fyzické péče poskytovala dítěti i pocity lásky a bezpečí. Pokud je toto narušeno a matka není vůči dítěti citlivá, dítě to poznamená a je tím ovlivněno po zbytek života.

3. Fáze separace

Třetí fáze se dělí na dvě etapy. První etapa trvá zhruba do deseti měsíců a je označována za tzv. psychologický start jedince. Hlavními úkoly v této fázi jsou individualizace a diferenciacce. Dítě již začíná odlišovat matku od sebe a vnímat sebe a ji jako dvě nezávislé osoby. S tím souvisí i rozvoj kognitivních funkcí, který k tomu dopomáhá.

V druhé etapě, nazývané také jako období „zdravého“ narcismu, jedinec potřebuje pozitivní podporu a zpětnou vazbu od blízké osoby. Je důležité, aby rodiče vyvážili snahu osamostatnit dítě a závislost na pečující osobě. Ani jeden extrém není dobrý a vede

k problémům v dospělosti, jako jsou úzkosti či přehnaná vazba na matku. Tato druhá část třetí fáze trvá přibližně do osmnácti měsíců.

4. Fáze nového sblížení

Na závěr přichází období, trvající zhruba do tří let, kdy už je dítě poměrně samostatné, ale stále potřebuje pocit jistoty a blízkosti matky v případě, že by jí potřebovalo. Pokud má jistotu, že je matka k dispozici, může se dále osamostatňovat a rozvíjet bez přílišného strachu z odloučení.

1.3 Funkčnost rodiny

Pojem fungující rodina je velmi abstraktní a subjektivní, proto je těžké jej přesně vymezit. Pro každého může být představa o tom, co znamená, když je rodina funkční, odlišná. Sobotková (2007) uvádí, že většina autorů se shodne na třech základních principech funkční rodiny. Těmito principy jsou soudržnost, adaptabilita a komunikace. Soudržnost znamená, že mezi členy jsou citové vazby a jsou si tak navzájem blízcí. Je zde ale důležité, aby jednotliví členové byli zároveň přiměřeně samostatní a nezávislí. Adaptabilita spočívá ve schopnosti rodiny přizpůsobit se změnám, které mohou v životě nastat. Rodiny mívají své zaběhlé způsoby fungování, ale když je potřeba, je důležité, aby adekvátně reagovali na změny. Posledním, avšak neméně důležitým, principem je komunikace. Komunikace v rámci rodiny má značný vliv na rodinnou atmosféru. Všechny tyto principy spolu souvisí a vzájemně se ovlivňují. Dalšími aspekty, které ovlivňují kvalitu rodinného fungování patří také například spokojenost jednotlivých členů, dovednost řešit konflikty v rámci rodiny nebo dobré vztahy s širší rodinou. Pokud jsou tyto principy narušeny, může dojít až k dysfunkci rodiny.

S rodinným fungováním také úzce souvisí rodinná resilience neboli její odolnost. Dle Sobotkové (2007) se jedná o jakousi flexibilitu či odolnost rodiny vůči změnám a náročným životním situacím. To, jaká je resilience rodiny poté ovlivňuje odolnost jednotlivých členů. Jedná se tedy o pozitivní aspekt. Na druhé straně je zde však tzv. rodinná vulnerabilita neboli zranitelnost rodiny, která ovlivňuje náchylnost rodiny ke

zhoršení jejího fungování. Pokud je tedy rodina v náročné situaci, má nízkou resilienci a vysokou vulnerabilitu, může dojít k závažným rodinným krizím, nebo dokonce k dysfunkci rodiny. Tyto náročné situace obvykle bývají zdravotního, ekonomického, sociálního či psychosociálního charakteru.

1.4 Modely rodinného fungování

V současnosti je mnoho způsobů, jak na rodinný systém pohlížet. Existuje celá řada rodinných modelů, ze kterých jsou poté vyvozovány typologie. Podle Sobotkové (2007) tyto modely dopomáhají k orientaci v problematice rodinného fungování, protože představují jakési zjednodušení reality.

Sobotková (2007) uvádí následující modely:

1.4.1 Symptomatologické modely

Symptomatologické modely patří dle Sobotkové (2007) mezi nejjednodušší typologie a jsou založeny na behaviorálních charakteristikách členů rodiny. Může se jednat např. o rodinu alkoholickou, schizofrenní či delikventní. Dnes už tyto modely nejsou vhodné k používání, protože nelze takto přenášet pojmy z individuálních rovin na systémové.

1.4.2 Mřížkové modely

Mřížkový model Eleanor Wertheimové bere v potaz strukturální aspekty a mechanismy změn v rodinách. Sobotková (2007) uvádí, že na základě strukturálních proměnných jsou poté rozlišovány čtyři druhy otevřenosti, respektive uzavřenosti rodiny. Procesuální proměnné jsou dvě a jedná se o morfostázi a morfogenezi. Když všechny proměnné překryjeme, vznikne nám tzv. mřížka osmi typů rodiny. První dva jsou modely zdravě fungující rodiny a zbylých šest typů jsou rodiny s určitou patologií.

1.4.3 Vývojové modely

Mezi vývojové modely řadí Sobotková (2007) například spirálový model od Lynn Hoffmanové. Ta předpokládá existenci tří úrovní, které mají dva extrémy. První úroveň, centripetální/centrifugální, se týká dostředivých a odstředivých sil v rodině. Druhá úroveň, která se označuje jako anarchistická/autoritativní, je zaměřena na existenci pravidel v rodině a jejich dodržování. Náplní poslední úrovně, úrovně autokratické/demokratické, je, zdali je moc v rukou jednoho člena rodiny, či je rozložena mezi všechny na demokratickém principu.

Tento model předpokládá, že pohyb je možný všemi směry, tedy mezi úrovněmi i od jednoho extrému ke druhému. Tento model je však nepoužitelný pro praxi, protože je příliš spekulativní.

Dalším modelem, který Sobotková (2007) zařazuje mezi vývojové, je tzv. integrativní model vývoje rodiny od Marty Hargašové. Ten chápe rodinu jako složitý systém vztahů, kde se jednotliví účastníci navzájem ovlivňují.

1.4.4 Procesuální modely

Sobotková (2007) uvádí, že tyto modely jsou v současné době jedny z nejnápadnějších, a to především díky tomu, že jsou vědecky podložené a úzce spojené s psychologíí v praxi. Jedná se o velmi komplexní modely, které překonávají jednoduchost mřížkových modelů. Jako příklad uvádí Deskriptivní model autorů D. Kantora a W. Lehra, který je založen na jejich zkušenostech s prací s rodinou. Model uvádí tři typy rodiny – uzavřený, otevřený a neuspořádaný. Každý z typů má své funkční i dysfunkční varianty, protože autoři si v teorii stojí za tím, že aby byl model přínosný, musí být aplikovatelný i na funkční rodinu.

1.5 Další podoby současné rodiny

S vývojem a proměnou společnosti došlo přirozeně i k proměně podoby rodinného soužití. Velmi ovšem záleží, v jakém prostředí se pohybujeme. Každá kultura může na rodinu nahlížet odlišně. Také záleží na zákonech dané země.

Mimo již běžné pojmy jako nevlastní či neúplná rodina se můžeme podle Tománka (2012) stále častěji setkávat s novými pojmy jako jsou tzv. „single“ nebo „patchwork“ rodiny. Do popředí se dostává i téma homosexuálních rodin, které je stále velmi kontroverzní a diskutované.

1.5.1 Rodina neúplná a single rodina

Singly (1999) tento typ označuje také jako „rodina s jedním rodičem“. Jak již název vypovídá, jedná se o rodinu, ve které chybí jeden z rodičů. To může být jak z důvodu úmrtí, tak rozvodu či rozchodu partnerů. Jedná se také o případy, kdy matka zůstane už od počátku s dítětem sama. Sobotková (2007) uvádí, že dříve svobodné matky čelily ve společnosti mnohým předsudkům a byly morálně odsuzovány. V dnešní době se toto stigma zmenšuje, ačkoliv stále ve společnosti, a především v některých kulturách, přetrvává. Nezměnil se ovšem jen pohled společnosti, ale i věkové složení této skupiny. V minulosti se častěji stávaly svobodnými matkami ženy mladší, které mnohdy otěhotněly neplánovaně. Dnes se můžeme více setkávat s tím, že se jedná i o starší ženy. Ženy, které k tomuto kroku přistupují záměrně, vytváří podle Tománka (2012) tzv. single rodinu. V takových případech jde často o ženy, které jsou zajištěné, mají úspěšnou kariéru, ale nepotkaly vhodného partnera k založení rodiny.

1.5.2 Rodina nevlastní, nová či patchwork

Různí autoři používají pro tento druh rodiny různé názvy. Jedná se třeba o pojem rodina nevlastní, nová, doplněná či patchwork rodina.

Pojem nevlastní rodina má dle Matějčka a Dytrycha (2002) negativní podtón. Jedná se totiž o negaci slova vlastní, takže jej vnímáme jako něco nežádoucího. Může být tedy ponižující až urážející, a to především kvůli emocím, které ve společnosti vyvolává. Na nevlastní rodiče může být nahlíženo jako na nepravé. I některé dětské pohádky přispívají tomuto pohledu, protože přisuzují nevlastním členům rodiny hlavního hrdiny negativní vlastnosti. Často se v nich můžeme setkat se zlými nevlastními sestrami, macechami apod. S pojmem patchwork rodina pracuje např. Tománek (2012), který ho vysvětluje

jako „sešité“ uskupení členů, kteří tvoří rodinu. Sauzède a Sauzède-Lagarde (2007) používají pojem nová rodina, protože vniká na základě zániku rodiny původní.

Ačkoliv se název liší, většina autorů nahlíží na tento typ rodiny stejně. A to například, jak uvádí Tománek (2012), jako na rodinné soužití, kdy lidé již mají děti z předchozích manželství či partnerství a přivedou si je do rodiny nové. S narůstající rozvodovostí roste i počet těchto forem.

S tím se však dle něj pojí řada rizik a otázek, kterým je třeba se věnovat. Může například docházet k odlišným přístupům ve výchově „vlastních“ a „cizích“ dětí. Rodič může být přísnější ve výchově svého vlastního dítěte, a benevolentnější ve výchově dítěte partnera. Může to být ale i naopak, kdy rodič své dítě upřednostňuje před dítětem partnera. To brání tvorbě fungujících vztahů, nejen mezi nevlastními sourozenci, ale i v celé rodině. Upadá zde také význam rodičovství, které je rozděleno mezi několik lidí a může být ovlivněno vzájemnou konkurencí s bývalou rodinou. Tato nová rodina je ovlivněna předchozími rodinnými systémy, které si partneři přinášejí, jak zmiňují Sauzède a Sauzède-Lagarde (2007).

1.5.3 Homosexuální rodina

V současné době se stále častěji objevujícím jevem stává tzv. homosexuální rodina. Sokolová (2004) uvádí, že tento pojem je velmi nejednoznačný. Může se jednat o rodinu, kde jsou homosexuálové rodiče, děti či jiní příbuzní.

Toto téma je velmi kontroverzní, protože existují jak zastánci, tak odpůrci rodin, ve kterých by měl homosexuální pár vychovávat dítě. V současné době není v České republice legálně možné, aby dítě mělo oba rodiče stejného pohlaví. V realitě sice takové rodiny existují, ale oba rodiče nemohou mít rodičovská práva.

Podle Digoix (2020) také existuje zřetelná genderová nerovnost v otázkách přístupnosti rodičovství partnerů stejného pohlaví. Uvádí, že ženy mají přístup k umělému oplodnění, a tak se mohou stát matkami, zatímco muži se v těchto případech musí spoléhat na náhradní matku či adopci. Všechny tyto cesty k rodičovství nejsou ještě ve většině

zemích legální a dostupné. Sokolová (2004), uvádí, že pokud si homosexuální partneři nepřivedou děti z předchozího vztahu, je pro ně velmi obtížné stát se rodiči.

2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Náhradní rodinná péče je forma péče o dítě, o které nemůže být pečováno v jeho vlastní rodině. Vykonávají ji náhradní rodiče, kteří si vezmou dítě do své rodiny. Tento způsob se nejvíce přibližuje vyrůstání dítěte v rodinném prostředí, proto zpravidla dostává přednost před ústavní péčí.

Tato péče má několik forem a to:

- péče jiné osoby (tzv. svěřenectví)
- pěstounská péče
- pěstounská péče na přechodnou dobu
- poručenství s osobní péčí a osvojení

www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece

2.1 Péče jiné osoby

Podle zákona č. 89/2012 Sb. dochází ke svěřením dítěte do péče jiné osoby, pokud o něj nemůže pečovat osobně žádný z rodičů ani poručník. Nejedná se však o náhradu pěstounské péče či předpěstounské péče. Osoba, která je vybrána, aby o dítě pečovala, musí souhlasit se svěřením dítěte do své péče, bydlet na území České republiky a dát záruku řádné péče. Soud v těchto případech rozhoduje vždy v nejlepším zájmu dítěte, proto může dát přednost svěřením do péče osoby příbuzné či blízké. U soudu jsou také vymezena práva a povinnosti pečující osoby a stanoven rozsah výživného rodičům.

2.2 Osvojení

Další z možností, jak může být náhradní rodinná péče realizována, je osvojení, které můžeme znát i pod pojmem adopce, který se dříve užíval. Podle § 794 Zákona č. 89/2012 Sb., je osvojení definováno jako přijetí cizí osoby za vlastní. Gabriel a Novák (2008) jej označují jako nejvyšší možnost náhradní rodinné péče. Její velkou výhodou je, že osvojitelé mají stejná práva a povinnosti jako biologičtí rodiče, na rozdíl od pěstounů. Biologičtí rodiče dítěte, které bylo osvojeno náhradními rodiči, svou rodičovskou zodpovědnost ztrácí. Osvojením také z právního hlediska zanikají příbuzenské vztahy

mezi dítětem a biologickými rodiči a vznikají nové, mezi osvojitelem a osvojenec. To neplatí, pokud je osvojitel manželem biologického rodiče.

2.2.1 Vznik osvojení

Osvojením a záležitostmi s tím spojenými se zabývá Zákon č.89/2012 Sb., Občanský zákoník. Ten udává, že jeho předpokladem je, aby osvojitel a osvojenec měli vztah, který se alespoň podobá vztahu, jaký má rodič a dítě. Pokud se jedná o nezletilé dítě, podává osoba, která ho chce osvojit, návrh o osvojení, o kterém poté rozhoduje soud. Pokud se jedná už o zletilou osobu, musí se k návrhu osvojitele připojit.

Důležitým faktorem je dle Zákona č.89/2012 Sb. souhlas s osvojením, který udělují biologičtí rodiče, či osoby, které k tomu dostaly oprávnění. U dětí starších dvanácti let je požadován i jejich souhlas, pokud neexistují okolnosti, kvůli kterým by se k němu nemělo přihlížet. Pokud dítě ještě nedosáhlo dvanácti let, zastupuje ho přidělený opatrovník, kterým bývá zpravidla jmenován orgán sociálně-právní ochrany dětí, který dává souhlas za něj. Vždy je ovšem třeba dítě pečlivě poučit o tom, co je osvojení, o jeho průběhu a následcích.

Osvojitelem může být dle Zákona č.89/2012 Sb. pouze osoba, která je zletilá a svéprávná a svou osobností a způsobem života se jeví jako dobrý možný rodič. Její zdravotní stav by měl být takový, aby příliš neomezoval možnosti v péči o dítě. Nad tím, zdali je osvojení úspěšné, je uložen dohled, kterým bývá zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí.

2.2.2 Zrušení osvojení

Osvojení lze i zrušit, a to dle Zákona č.89/2012 Sb., Občanského zákoníku. Může se tak stát v případě, že existují vážné důvody, proč by tak mělo být učiněno. Je třeba, aby osvojitel, či osvojenec podal návrh o zrušení osvojení, o kterém poté rozhoduje soud. Tímto zrušením zanikají příbuzenské poměry mezi osvojitelem a osvojenecem a obnovují se ty původní. Osvojenec se vrací původní příjmení, pokud se nerozhodne, že si nové příjmení chce osvojenec ponechat.

Osvojení lze zrušit podle § 840 zákona č. 89/2012 Sb. do tří let od rozhodnutí o osvojení. Tato lhůta neplatí v případě, že je osvojení v rozporu se zákony.

2.3 Pěstounská péče

Další z variant náhradní rodiny je pěstounská péče. Ta je upravena Zákonem č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník. Podle něj se dítě svěřuje do pěstounské péče ve chvíli, kdy ani jeden z rodičů či poručník nemůžou pečovat o dítě. Pokud je to možné, soud vždy upřednostňuje svěřením dítěte do péče osoby příbuzné či blízké. Toto lze realizovat i pouze na přechodnou dobu, dokud nebude odstraněna překážka, která rodičům či poručníkovi ve výchově brání. Před samotnou pěstounskou péčí může být dítě svěřeno zájemcům do tzv. předpěstounské péče, která je na omezenou dobu. Délku této péče stanoví soud, který zároveň vykonává dohled.

Pokud se rodič rozhodne požádat o vrácení dítěte do jeho péče, může o to požádat soud. Ten však vždy rozhoduje podle toho, co je v nejlepším zájmu dítěte.

2.3.1 Vznik pěstounské péče

Podle Zákona č. 89/2012 Sb., může být pěstounem osoba, která má bydliště na území České republiky a může zaručit řádnou péči o dítě. Pokud zájemce o to, stát se pěstounem, splňuje tyto podmínky, může se zapojit do procesu zprostředkování, prověřování a přípravy, který popisuje Pazlarová (2016). Ta uvádí, že jde o velice citlivý proces, který často zasahuje velmi do soukromí žadatele. Je totiž potřeba o něm získat všechny důležité informace. Důležitá je při tom komunikace a otevřenost. Žadatelé by měli od sociálních pracovníků získat všechny potřebné informace a mít tak náhled na proces a porozumět mu.

Dle Pazlarové (2016) proces zprostředkování konkrétně ve vztahu k pěstounské péči spočívá:

1. Ve vyhledávání dětí, kterým je potřeba zajistit pěstounskou péči.
2. Ve vyhledávání osob, které splňují podmínky a jsou vhodnými adepty na to, aby se mohly stát pěstouny.
3. V odborné přípravě uchazečů o pěstounskou péči

4. Ve zprostředkování seznámení vybraného uchazeče s konkrétním dítětem.

Na tomto zprostředkování se mohou podílet pouze orgány zajišťující sociálně-právní ochranu dětí, které jsou uvedeny v odstavci 1 §4 Zákona č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí.

Dále Pazlarová (2016) uvádí, že žadatelé o pěstounskou péči musí projít posouzením zdravotního stavu a psychologickým vyšetřením.

Mezi pěstounem a obecním úřadem obce s rozšířenou působností, v jejíž evidenci je, se uzavírá dohoda o výkonu pěstounské péče. Tato dohoda je právně zakotvena v § 47b a § 47c zákona č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí.

2.3.2 Práva a povinnosti pěstounů

Pokud je dítě v pěstounské péči, rodičům stále náleží práva a povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti. Pokud není soudem stanoveno jinak, rodiče mají právo vídat své dítě a znát všechny důležité informace. Také mají stále vyživovací povinnost vůči dítěti. Rozsah výživného stanovuje soud, a to na základě majetkových poměrů rodičů a jejich aktuálních možností. Povinnosti pěstounů jsou stanoveny v §966 – §969 Občanského zákoníku. Z nich vyplývá povinnost o dítě osobně pečovat, při výchově uplatňovat přiměřeně rodičovská práva a povinnosti, rozhodovat pouze o běžných záležitostech dítěte a o těch podstatných informovat jeho rodiče. Pěstoun má také povinnost udržovat kontakt dítěte s jeho rodiči a dalšími příbuznými a snažit se rozvíjet a prohlubovat jejich vztahy. Nesmí v tomto kontaktu nijak bránit, pokud není soudem stanoveno jinak. Dítě má v náhradní rodině pomáhat podle svých možností s chodem domácnosti, a pokud je výdělečně činné, mělo by i finančně přispívat.

Podle Zákona č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí, mají pěstouni nárok na dávky pěstounské péče.

Okruh těchto dávek je uveden v § 47e tohoto zákona. Jsou jimi tedy:

- a) příspěvek na úhradu potřeb dítěte,
- b) odměna pěstouna,

- c) příspěvek při převzetí dítěte,
- d) příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla,
- e) příspěvek při pěstounské péči.

2.4 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu je krátkodobé řešení, které slouží k tomu, aby dítě mohlo být v prostředí náhradní rodiny po dobu, než se zlepší prostředí v jeho vlastní rodině, nebo než se najde náhradní rodina. Dle zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí může trvat nejdéle rok. Pokud však byl do této péče toho samého pěstouna byli svěřeni i sourozenci dítěte, zůstávají v pěstounské péči všichni, dokud neuplyne výše zmíněná lhůta u sourozence, který byl do této péče svěřen jako poslední.

Aby tato forma pěstounské péče mohla fungovat, evidují si krajské úřady osoby, které tuto péči mohou vykonávat. Zájemci o zařazení do této evidence podávají žádost u obecního úřadu obce s rozšířenou působností, který poté tuto žádost předá krajskému úřadu. U žadatelů jsou před zařazením do evidence posouzeny jejich předpoklady pro výkon této péče.

U dětí svěřených do pěstounské péče na přechodnou dobu je povinné minimálně jednou za tři měsíce přezkoumat rodinnou situaci a zjistit, zda stále trvaly důvody, které měly za následek svěřením dítěte do této péče.

2.5 Vazba mezi dítětem a náhradními rodiči

Vazba mezi dítětem, které je v náhradní rodinné péči, či mu byla nařízena ústavní výchova, je velmi často narušena. Cairns (2013) uvádí, že tyto děti nemají často naplněnou potřebu bezpečné vazby, a je proto třeba dát jim a jejich pečovatelům dostatek prostoru a příležitostí k tomu, aby mohli vybudovat bezpečný vztah. Je důležité vytvořit bezpečné prostředí a minimalizovat stres. Později je však žádoucí dítě postupně vystavovat i stresujícím situacím, aby se naučilo, jak se s nimi adekvátně vypořádat.

2.5.1 Utváření citové vazby v náhradní rodině

Jak již bylo zmíněno, pro utváření citové vazby mezi dítětem a náhradním rodičem je velmi důležité bezpečné prostředí. To, jak se tato vazba vytvoří, záleží ale nejen na prostředí, ale i na osobnosti dítěte a náhradního rodiče.

Cairns (2013) zmiňuje, že pečovatelé by měli splňovat hlavní čtyři charakteristiky. Měli by být spolehliví, pozorní, přátelští a empatictí. Všechny tyto vlastnosti přispívají k vytvoření bezpečného prostředí a vzniku jisté vazby. Spolehlivost spočívá v tom, že pečovatel má působit na dítě vyrovnaně a stále. Měl by mu být oporou a dítě by mělo vědět, že se na něj může spolehnout. Pozornost je zase charakteristická tím, že pečující osoba se dítěti věnuje a dává mu najevo svůj zájem. Také si ho musí vážit a přistupovat k němu jako k jedinečné lidské bytosti, která má své zkušenosti a prožitky. Přátelskost se v tomto vztahu projevuje bezpodmínečnou láskou, ale i vlídností a hravostí. Tyto pocity by neměly být pro dítě příliš svazující, proto by se pečovatel měl chovat přátelsky, nikoliv vnucovat své přátelství, protože toho se dítěti dostává od jeho kamarádů. Poslední vlastnost, empatie, může být pro pečovatele opravdu náročná. Často se snaží dítěti porozumět tím, že se snaží vcítit do jeho situace. To může vyvolávat pocity smutku a prázdnoty, kterým se lidé obvykle snaží vyhnout. Je však důležité, aby pečovatel s dítětem soucítil a snažil se pochopit motivy jeho jednání.

3 RODIČOVSTVÍ

S pojmem rodina souvisí úzce i pojem rodičovství. Matějček (2008) rozlišuje rodičovství biologické a psychologické. Ve většině případů se oba tyto typy prolínají. Biologické rodičovství by mělo vést k tomu psychologickému. V některých případech ovšem biologičtí rodiče nejsou schopni poskytnout svému potomkovi náležitý pocit bezpečí a důvěry, který je typický pro psychologické rodičovství.

Psychologické rodičovství mohou poskytovat i náhradní rodiče, kteří mají potenciál naplnit všechny tyto nezbytné potřeby dítěte. Psychologické rodičovství je tedy důležitější než to biologické. Z toho vyplývá, že náhradní rodiče mohou být také plnohodnotnými rodiči a neměli by být degradováni jen proto, že dítě nenesé jejich geny.

Rodičovství je ovšem velmi komplikovaná záležitost, takže je nezbytné, aby bylo právně ukotveno. Určením rodičovství, ale i náhradními formami rodičovství, se zabývá zákon č. 89/2012 Sb., Občanského zákoníku. Ten udává, že matkou dítěte je žena, která ho porodila. Určení otcovství je komplikovanější. Pokud se dítě narodí v manželství, nebo do třístého dne od zániku manželství, je otcem manžel, resp. bývalý manžel matky dítěte. Tato lhůta tři sta dní neplatí, pokud se žena do jejího uplynutí znovu provdá. Pak je otcem dítěte prohlášen její nový manžel. Otcovství lze i popřít. Všemi těmito záležitostmi se zabývá soud, který jednotlivé případy přezkoumá.

3.1 Rodičovská odpovědnost

Dle § 858 zákona č. 89/2012 Sb. zahrnuje rodičovská odpovědnost práva a povinnosti rodičů vůči svému dítěti. Týká se to zejména péče o dítě, jeho ochrany, udržování osobního kontaktu a zajišťování jeho výchovy a vzdělání. Rodiče také spravují jmění dítěte a zastupují ho, dokud nenabude svéprávnosti. Nabytím svéprávnosti dítěte tato rodičovská odpovědnost zaniká. To se ovšem netýká vyživovací povinnosti ani práva na výživné, protože nejsou vázány na zletilost a svéprávnost.

Rodičovskou odpovědnost má každý rodič, který jí nebyl zbaven. Pokud byl rodič omezen na svéprávnosti, rozhodne soud o rozsahu a způsobu výkonu jeho rodičovské odpovědnosti. Vždy se postupuje podle nejlepších zájmů dítěte. Zákona č. 89/2012 Sb.

také stanovuje, že u dítěte staršího dvanácti let je předpokládáno, že dokáže přijímat informace a vytvořit si vlastní názor, který soud bere v potaz. Pokud se jedná o dítě mladší, či dítě, které si nedokáže vytvořit vlastní názor, nebo ho sdělit, soud informuje a vyslechne osobu, která je schopná chránit zájmy dítěte.

Rodičovská odpovědnost není záležitostí pouze rodičů biologických. Jak již bylo zmíněno, náhradní rodiče mají také rodičovskou odpovědnost. V takových případech je však upravena soudem.

4 DĚTSKÝ DOMOV JAKO SOUČÁST ZAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY

Dětský domov je jedním ze zařízení ústavní a ochranné výchovy. Tato zařízení jsou právně zakotvena v Zákone č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Podle § 12 tohoto zákona je dětský domov určen nezletilým, kterým byla nařízena ústavní výchova a nemají závažné poruchy chování. Také zde mohou být umísťovány nezletilé matky s dětmi.

Tato zařízení jsou určena pro osoby zpravidla od 3 do 18 let, tedy osoby nezletilé. Doba pobytu však může být prodloužena o rok, tedy do 19 let. Nejdéle může dítě zůstat do 26 let, pokud se připravuje na výkon povolání.

4.1 Funkce zařízení ústavní a ochranné výchovy

§1 Zákona č. 109/2002 Sb. ve znění pozdějších předpisů definuje účel a působnost zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy. Tímto účelem je zajištění základních práv dítěte, vytvoření podmínek pro optimální rozvoj dítěte ve všech aspektech a také jeho řádné výchovy a vzdělávání. Mezi další úkoly zařízení patří například spolupráce s rodinou, kdy se snaží vytvořit pro dítě optimální zázemí. Toho může dosáhnout skrze rodinnou terapii, nácvik rodičovských dovedností či podpory po přechodu dítěte ze zařízení zpět do rodinného prostředí. Zařízení mají také za úkol poskytovat nezletilým osobám preventivně výchovnou péči, aby předcházely vzniku problematického chování či poruch chování.

Funkce dětského domova

Funkce dětského domova tedy vychází z § 2 Zákona č. 109/2002 Sb. ve znění pozdějších předpisů. Kromě péče o děti má také funkci výchovnou, vzdělávací a sociální. Vzhledem k tomu, že do dětského domova jsou umísťováni nezletilí bez závažných poruch chování, je jejich vzdělávání realizováno ve školách, které nejsou součástí zařízení.

4.1 Další zařízení ústavní a ochranné výchovy

Mezi zařízení ústavní a ochranné výchovy mimo výše uvedený dětský domov patří podle § 2 Zákona č. 109/2002 Sb.:

- a) diagnostický ústav,
- b) dětský domov se školou,
- c) výchovný ústav.

4.1.1 Diagnostický ústav

Účel a působnost diagnostického ústavu vychází z § 5 až § 11 Zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Toto zařízení je zřízeno pro nezletilé s:

- a) nařízeným předběžným opatřením,
- b) nařízenou ústavní výchovou,
- c) uloženou ochrannou výchovou;

Osoby, kterým byla uložena ochranná výchova, poté umísťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou a výchovných ústavů. Při výběru zařízení, do kterého bude dítě umístěno, se přihlíží ke zdravotnímu stavu dítěte, výsledků komplexního vyšetření a také ke kapacitě dostupných zařízení.

4.1.2 Dětský domov se školou

Funkce tohoto zařízení je velmi podobná jako funkce běžného dětského domova. Podle § 13 Zákona č. 109/2002 Sb. je však tento typ zařízení určen pro děti s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování či duševní onemocnění, nebo pro děti s uloženou ochrannou výchovou. Mohou zde být i nezletilé matky s dětmi, pokud splňují výše uvedené podmínky a nemohou se vzdělávat ve škole, které nejsou součástí dětského domova.

Po ukončení povinné školní docházky se zvažuje, zdali může být nezletilý vzděláván ve střední škole mimo toto zařízení. Pokud jsou však problémy přetrvávající a natolik závažné, že to nelze, je nezletilý přesunut do výchovného ústavu.

4.1.3 Výchovný ústav

Jak již bylo zmíněno, výchovný ústav může být návaznou institucí po odchodu z dětského domova se školou. Můžou zde být umístěni ale i nezletilí, kteří byli dříve v jiném zařízení, či nebyli v žádném, ale začaly se u nich projevovat závažné poruchy chování. Podle § 14 zákona č. 109/2002 Sb., jsou cílovou skupinou výchovného ústavu děti od 15 let, kterým byla nařízena ústavní nebo uložena ochranná výchova. Ve výjimečných případech zde může být i dítě starší 12 let, a to z důvodu opravdu závažných poruch chování, které brání, aby dítě mohlo být v dětském domově se školou.

Výchovné ústavy mohou být zřizovány zvláště podle cílové skupiny, na kterou se zaměřují, nebo v nich mohou být oddělené výchovné skupiny podle zaměření.

4.2 Umísťování dětí do dětského domova a jeho organizace

Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník podle § 971, určuje podmínky, za kterých je nezletilému nařízena ústavní výchova. Jedná se o opatření, ke kterému se přistupuje, pokud předchozí opatření selhala. Jedná se o opatření, které realizuje orgán sociálně-právní ochrany dětí, a to podle Zákona 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí.

4.2.1 Nařízení ústavní výchovy

Soud rozhodne o umístění, zejména pokud je ohrožena nebo narušena výchova dítěte, jeho tělesný, rozumový či duševní stav, nebo jeho řádný vývoj. Jedná se o vážné případy, kdy nejsou rodiče schopni dítě zabezpečit, nebo jednájí proti zájmu dítěte. To, zdali je dítě dostatečně zabezpečeno, se odvíjí od toho, nakolik jsou rodiče zodpovědní a zvládají naplňovat svou rodičovskou roli. K té samozřejmě patří plnění rodičovských povinností a zajištění řádné výchovy.

Podle § 971 Občanského zákoníku není možné nařídit ústavní výchovu pouze na základě majetkové a bytové situace rodiny, pokud je vše ostatní v pořádku a plní své povinnosti vůči dítěti.

Pokud je to však možné, dá soud přednost svěření dítěte do péče fyzické osoby.

4.2.2 Režim v dětském domově

Organizací chodu dětského domova se zabývá zákon č. 109/2002 Sb., Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Konkrétně § 4 stanovuje, že základní jednotkou v dětském domově je rodinná skupina. V každé skupině musí být minimálně šest a maximálně osm dětí. Pokud jde o dětský domov se školou, je minimální počet dětí ve skupině pět. Horní hranice zůstává stejná. Rodinné skupiny jsou zpravidla heterogenní, což znamená, že jsou zde děti různého věku i pohlaví. Pokud jde o sourozence, je upřednostňováno, aby byli ve stejné skupině. V jednom areálu dětského domova lze zřídit nejméně dvě a nejvíce šest rodinných skupin.

Dětský domov má mezi ostatními zařízeními ústavní a ochranné výchovy svoje speciální místo, protože na rozdíl od ostatních jsou zde děti bez problémů a poruch chování. Törrönen (2006) popisuje dětský domov jako skutečně dům, kde žijí pouze děti, protože dospělí, kteří v něm jsou, v něm nebydlí. Je to pouze jejich práce, do které dochází. Pro děti proto může být těžké zasytit svou potřebu pozornosti, protože ne každý vychovatel je ten, kterému důvěřují a vytvoří si k němu citovou vazbu. Proto Törrönen (2006) zdůrazňuje, že jsou důležité vztahy mezi vrstevníky v rámci dětského domova. Nejde totiž o vztahy, které by děti navazovaly v rámci dobrovolnosti jako přátelství, ale určitým způsobem se jedná o vztahy podobné těm příbuzenským či sousedským.

Podle zákona č. 109/2002 Sb. může jedinec zůstat v dětském domově, pokud se stále soustavně připravuje na výkon povolání. Nejdéle však do 26 let. Na odchod z dětského domova by měly být děti umístěné v něm systematicky připravovány. Za tímto účelem vzniklo několik metodických pokynů pro pracovníky dětských domovů. Každé zařízení by však mělo mít zpracovaný plán přípravy dítěte na odchod.

5 CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU

Jedná se o vývojové období, které nastupuje po předškolním věku a předchází dospívání, které je někdy nazýváno též jako starší školní věk. Langmeier a Krejčířová (2006) vymezují mladší školní věk na dobu od nástupu dítěte do školy, tedy zhruba 6. až 7. rok života, až do 11 nebo 12 let, kdy nastupují první známky pohlavního dospívání. Podle nich má v tomto období velký význam na vývoj dítěte škola, oproti dospívání, kdy se do popředí vlivu dostávají mimoškolní aktivity.

5.1 Charakteristika dítěte z pohledu biologického

Za začátek tohoto období je považován nástup do školy. To je charakteristické tím, že by dítě již mělo být zralé pro školu. Sedlářová (2008) uvádí, že dochází k remodelaci mozkové kůry a dozrávání senzomotorické koordinace. Jinak k výraznějším biologickým změnám nedochází. Podle Langmeiera A Krejčířové (2006) je většinou tento tělesný vývoj rovnoměrný a plynulý. U dítěte se zlepšuje jemná i hrubá motorika. Pohyby začínají být rychlejší a přesnější. Také se zlepšuje svalová síla, která na konci období mladšího školního věku může být u chlapců až dvojnásobná oproti začátku. Vyvíjí se také smyslové vnímání.

5.2 Charakteristika dítěte z pohledu psychického vývoje

Ačkoliv toto období bývá některými autory označováno za období klidové, Langmeier a Krejčířová (2006) uvádí, že se jedná o období, které stejně významné, protože vývoj dítěte probíhá nepřetržitě.

Podle Piageta (2000) a jeho teorie kognitivního vývoje, se v tomto období pohybujeme ve stádiu konkrétních operací. To znamená, že děti začínají logicky uvažovat o předmětech, které mohou vidět, sáhnout si na ně, nebo o nich lze jednoduše přemýšlet. Tyto konkrétní operace jsou mezistupněm mezi činnostmi a obecnějšími logickými strukturami. Začíná postupně slábnout ta neomezená fantazie, která je typická pro předcházející období, a děti začínají více lpět na pravidlech. Také mohou mít děti

sklon k tzv. „černobílému“ uvažování a zobecňování. Např. lidé jsou buď dobří, nebo špatní. To může mít za následek, že si dítě vytvoří negativní obraz o sobě samém.

Langmeier a Krejčířová (2006) označují toto období jako období střízlivého realismu. Dítě školního věku na věci totiž nahlíží tak, jak jsou. V předchozím období je myšlení dítěte závislé na jeho přáních a ve starším období zase na tom, co by mělo být správně. Tento postoj se však vyvíjí a plynule přechází z jedné fáze do další. Tento způsob nahlížení na svět pobízí děti, aby si zkoušely, jak věci fungují prakticky, a tak rády zkoumají.

Podle Suddendorfa (2010) schopnost představit si budoucnost začíná již v raném dětství. Konkrétně kolem 4. roku života se odehrává většina vývojových milníků v epizodické představivosti. Loose a Vásquez-Echeverría (2022) uvádí, že tato schopnost narůstá lineárně s věkem, ale mezi 12. až 15. rokem dochází k lehkému poklesu.

5.3 Charakteristika dítěte z pohledu sociálního

Nástup do základní školy je bezesporu velkým milníkem v životě dítěte. Franclová (2013) uvádí, že se jedná o období, které může být šancí pro děti, které pochází z nepodnětného či nefunkčního rodinného prostředí. Právě fungování rodičů v ohledu na školní povinnosti dítěte může na tyto problémy poukázat. Ačkoliv škola nemůže nahradit funkci rodiny, může dítě pozitivně ovlivnit tím, že mu poskytne stabilní a podporující prostředí. Může mu také být vzorem toho, jak řešit situace či navazovat sociální vztahy.

Školní období je tedy důležité pro oblast socializace dítěte. Přijímá novou sociální roli a učí se fungovat v kolektivu se spolužáky a učiteli. Sedlářová (2008) uvádí, že je pro dítě důležité, aby zažilo ve škole úspěch a vytvořilo si své místo ve skupině vrstevníků.

6 VZTAH DÍTĚTE K BUDOUCNOSTI

Čas je poměrně abstraktní, ale zásadní téma, které ovlivňuje naše životy. Lidé často myslí na minulost, přítomnost i budoucnost. S tím souvisí pojem časová perspektiva, kterou Zimbardo a Boyd (2023) popisují jako způsob, jak si člověk konstruuje čas ve své mysli. To je založeno na tom, že si člověk třídí své myšlenky a zážitky do časových rámců. Jedná se o rámce minulého, přítomného a budoucího času. Vitošková a Pavelková (2016) uvádí, že schopnost orientovat se v čase a zejména budoucnosti, nám pomáhá s autoregulací našeho chování. Pokud člověk nevnímá pouze současnost, ale má i cíle a sny o budoucnosti, dokáže lépe ovládat své chování v přítomnosti. Díky této autoregulaci se můžeme zdokonalovat a snáze tak dosáhnout svých zvolených cílů.

Vztah k budoucnosti se samozřejmě vyvíjí, jak dochází k vývoji osobnosti a změně myšlení. Vágnerová (2000) uvádí, že děti mladšího školního věku uvažují o své budoucnosti jako o něčem velmi vzdáleném. Více se orientují na přítomnost. Když přemýšlí o budoucnosti, je to pro ně doba, ve které by se mohlo stát téměř cokoliv. To se mění v pubertě, kdy začíná dospívající myslet hypoteticky. Hypotetické myšlení je možné charakterizovat jako plánování či pokus o předvídání určitých situací. Jedná se především o situace, u kterých je jistá pravděpodobnost, že by mohly nastat. Na základě toho si v tomto věku mohou dospívající vytvářet plány a cíle, kterých by v budoucnu chtěli dosáhnout. Dochází tedy k přeměně způsobu seberealizace, protože již není omezená jen přítomností, ale rozšiřuje se i na budoucnost. Celá tato přeměna uvažování o budoucnosti je tedy možná až poté, co dojde k přeměně z konkrétního myšlení na formální logické.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7 METODOLOGICKÉ ZÁKLADY VÝZKUMU

Cílem výzkumného šetření je zmapovat, zda děti vyrůstající v dětském domově mají představy o své vlastní budoucí rodině. A pokud ano, jaké jsou a případně z čeho vychází.

7.1 Problematika výzkumu, hlavní výzkumné otázky

Výzkumný problém byl formulován jako „Představy dětí z dětského domova o jejich vlastní budoucí rodině“.

Na základě tohoto výzkumného problému byly formulovány tyto výzkumné otázky:

- a) Mají děti vyrůstající v dětském domově představy o své vlastní budoucí rodině?
- b) Jaké tyto představy jsou?
- c) Z čeho tyto představy vychází?

7.2 Výzkumné metody

Vzhledem k povaze cílů výzkumného šetření byly zvoleny metody kvalitativního výzkumu. Jako metoda sběru dat byl použit polostrukturovaný rozhovor a projektivní technika. Rozhovor byl zaměřený na představy dětí o jejich budoucnosti, takže otázky se týkaly oblastí jako představy o budoucím povolání, vhodné době k založení rodiny, složení rodiny, sebe jako rodiče a způsobu rodinného života. Konkrétně obsahoval dvacet otázek, které byly připraveny tak, aby zde byl případný prostor pro doptání.

Otázky, které byly položeny:

- Přemýšlel/a jsi někdy o svojí budoucnosti?
- Jak by sis přál/a, aby tvoje budoucnost vypadala?
- Co bys rád dělal/a za povolání?
- Proč bys chtěl/a dělat tohle povolání?
- Kdy bys tak chtěl/a založit rodinu? (Kolik let by ti mělo být?)

- Viděl/a už jsi někdy rodinu, která by vypadala jako ta, co jednou chceš mít?
- Chceš, aby tvoje rodina byla jako ta tvoje?
- Co si myslíš, že by se člověk měl naučit, aby mohl být dobrým rodičem?
- Jak si představuješ svou budoucí manželku/manžela?
- Jak by měl/a vypadat?
- Jaká/ý by měl/a být?
- Kolik bys chtěl/a mít dětí?
- Jaké by měly tvoje děti být?
- Jak by se tvoje děti mohly jmenovat?
- Kde bys se svojí rodinou chtěl bydlet?
- Jak by to místo (byt/dům apod.) mělo vypadat?
- Kdo by tam s vámi ještě mohl bydlet?
- Co byste jako rodina společně dělali? Jaké byste měli zájmy?
- Dodržovali byste jako rodina nějaké tradice? Jaké?
- Měli byste doma nějaké zvíře? Jaké?

Druhou metodou sběru dat, jak již bylo výše zmíněno, byla projektivní metoda, která byla zaměřena na vyobrazení představ o vlastní budoucí rodině dětí. Úkolem bylo za využití různých figurek a nábytku znázornit, jak si představují svou vlastní rodinu v jejich domácnosti. Respondenti dostali k dispozici krabici s pískem o rozměru zhruba 80x60 cm, barevné kostky, nábyteček a figurky lidí i zvířat.

7.3 Etika výzkumu

Všichni respondenti se výzkumného šetření zúčastnili dobrovolně. Byli předem seznámeni s účelem a průběhem výzkumného šetření a možnostmi kdykoliv neodpovědět na otázky či rozhovor úplně ukončit.

Před samotným uskutečněním rozhovoru dostali prostor na případné dotazy, které však mohli pokládat i kdykoliv v průběhu či po ukončení.

Účastníci také souhlasili s pořízením audiozáznamu realizovaného rozhovoru a komentáře jejich výtvaru, který sloužil výhradně k jeho pozdějšímu přepisu,

a s pořízením fotografických záznamů jejich produktů a následným zveřejněním v rámci práce. Souhlasili také s uvedením rozhovorů či jejich částí v práci, a to jak formou parafrází či přímých citací. Samozřejmě s vynecháním osobních údajů, aby byla zachována anonymita.

7.4 Údaje o respondentech

Všichni zúčastnění byli v době průběhu výzkumného šetření umístěni v jednom dětském domově. Jejich výběr nebyl náhodný, ale uskutečněn jednou z vychovatelek daného dětského domova, která je vybrala dle předem určených kritérií. Byly stanoveny dvě kritéria pro výběr, a to, věk mezi 8 až 12 lety a pobyt v dětském domově delší než půl roku. Na základě těchto kritérií a aktuální kapacity domova bylo vybráno šest dětí. Dva chlapci a čtyři dívky.

Zde jsou uvedeny základní informace o respondentech potřebné pro účely výzkumného šetření:

	Věk respondenta	Délka pobytu v dětském domově
Honza	9 let	Rok a půl
Lenka	10 let	Tři roky
Simona	11 let	Dva roky
Lukáš	11 let	Tři roky
Aneta	12 let	Tříčtvrtě roku
Jana	12 let	Čtyři roky

Tabulka 1 Údaje o respondentech; Zdroj: vlastní

7.5 Průběh výzkumu

Výzkumné šetření proběhlo v odpoledních hodinách, přímo v prostorách dětského domova. Konkrétně v terapeutické místnosti, kde bylo zajištěno soukromí a klid. Děti přicházely individuálně a mohly si vybrat místo, kde budou sedět, aby jim to bylo příjemné. Nejdříve proběhl zkušební rozhovor, abych doladila případné nedostatky

a zjistila, zdali jsou otázky pro děti srozumitelné. Ostatní rozhovory byly uskutečněny o tři dny později.

7.5.1 Průběh rozhovorů

Po vzájemném představení a seznámení se s tím, co se bude dít, bylo s dětmi definováno, co představuje pojem „budoucí vlastní rodina“. Účelem bylo, aby nedošlo k záměně a děti chápaly, že se tímto pojmem nemyslí jejich rodina, ze které přišly, ani ta, do které by mohly přijít.

Poté již proběhly samotné rozhovory, které byly, jak již bylo zmíněno, nahrávané. Na tuto skutečnost byli respondenti upozorněni a všichni s ní souhlasili. V některých otázkách bylo místy náročné držet se tématu, protože děti měly tendenci „odbíhat“ do jiných témat. Vždy se ale podařilo vrátit k původní otázce. Na některé otázky zase odpovídaly velmi stručně či jednoslovně. Žádný z rozhovorů nebyl předčasně ukončen.

7.5.2 Průběh práce s projektivní technikou

Poté následovalo ztvárnění představ respondentů na základě toho, o čem jsme mluvili v rozhovoru. Ještě před tím dostali otázku, zdali už podobnou aktivitu někdy dělali. Nikdo neuvedl, že by již tuto zkušenost měl. Děti dostaly k dispozici krabici s pískem o velikosti zhruba 80x60 cm, barevné dřevěné kostky, nábyteček a různé figurky postav, zvířat i dalších předmětů. Instrukce zněla: *„Poskládej svojí budoucí rodinu, o které jsme si teď povídali, tak, jak si jí představuješ.“* Všechny materiál byl rozložen tak, aby děti měly přehled, co vše mohou použít. Po zadání instrukcí již pracovali samostatně a do jejich práce nebylo nijak zasahováno. Aktivita nebyla časově ohraničena, děti dostaly k dispozici tolik času, kolik chtěly. V průměru jim to zabralo zhruba patnáct až dvacet minut.

Všichni respondenti pracovali tak, že nejdříve znázornili dům, pomocí kostek, poté do něj vkládali nábytek a až nakonec postavy a zvířata. Menší drobnosti jako dekorace umísťovali až úplně naposledy, často až poté, co řekli, že mají hotovo.

Po vytvoření měli za úkol popsat, co vytvořili a koho jednotlivé postavy představují. Byli dotázáni na případné nejasnosti či důvody, proč postupovali daným způsobem. Tento komentář byl také nahráván, aby byla zachována autentičnost komentářů respondentů. Nakonec byl pořízen fotografický záznam výsledku.

Tuto část děti označovaly za zábavnou a bylo vidět, že si na tom opravdu dávaly záležet.

7.6 Limity výzkumu

Toto výzkumné šetření má několik limitů a jistě by zde byl prostor pro zlepšení. Pravděpodobně největším limitem je počet respondentů. Původně jich bylo plánovaných deset, optimálně v rozložení pět dívek a pět chlapců. Bohužel ale stanoveným kritériím odpovídalo v době výzkumného šetření v daném dětském domově pouze sedm dětí. Z nichž se jedno nechtělo vůbec účastnit. Celkem se tedy účastnilo pouze šest respondentů, z čehož byli dva chlapci a čtyři dívky. Pro získání relevantnějších dat by bylo bezesporu lepší mít větší počet respondentů, případně rovnoměrně rozložených dle pohlaví, protože z výsledků můžeme sledovat patrné rozdíly mezi chlapci a dívkami. Jistě by bylo přínosné vidět, zdali by se tyto rozdíly objevovaly i ve větším počtu respondentů, nebo se jedná o individuální rozdíly.

Dalším limitem je skutečnost, že respondenti často odpovídali jednoslovně či velmi stručně, takže získaná data nejsou příliš nasycená. Ačkoliv se bylo doptáváno na okolnosti odpovědí, respondenti často nedokázali své výroky zdůvodnit.

8 ANALÝZA VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Po uskutečnění všech rozhovorů, v rámci výzkumného šetření, jsem získané nahrávky převedla do písemné podoby. Nejdříve jsem provedla analýzu dat získaných z rozhovorů a poté těch, z projektivní techniky.

8.1 Analýza rozhovorů

Analýza rozhovorů proběhla dvoustupňovým kódováním. V první fázi se jednalo o otevřené kódování, jehož výsledkem byl vznik kategorií. Následovala fáze druhá, tzv. axiální kódování, kdy byly kategorie dosazeny do vztahu dle obecného kódovacího paradigma, které je blíže popsáno dále. Po tomto dosazení vzniklo několik schémat.

8.1.1 Fáze otevřeného kódování

Nejprve jsem začala otevřeným kódováním. Hendl (2005) popisuje otevřené kódování jako první průchod daty, kdy výzkumník přiřazuje jednotlivým fragmentům textu označení, tzv. „nálepky.“ Opakovaně jsem tedy pročítala data a přiřazovala kódy částem textu. Kódy jsem poté seskupila do obecnějších kategorií. Na základě cíle výzkumného šetření poté vzniklo následujících šest kategorií, které pro přehlednost byly rozčleněny ještě na podkategorie. V každé kategorii jsou pro představu uvedeny citace z rozhovorů.

PŘEDSTAVY O VLASTNÍ RODINĚ

První kategorie obsahuje osm podkategorií zaměřených na představy respondentů o jejich vlastní budoucí rodině.

Představa budoucího partnera

Tato podkategorie zahrnovala jak představy o vzhledu budoucího partnera, tak i jeho o povaze či zájmech. Lukáš uvedl: *„Měla by mít ráda fotbal a měla by mít černý vlasy.“* Honza zase uvedl, že by měla být blondatá.

Simona řekla: „Nevím, hlavně charakter. Hodnej, nebýt nějak povýšenej nebo něco takovýho.“ Lenka uvedla: „No, je to buď jeden kluk z naší školy, ale taky jsem potkala na táboře jednoho kluka a on vypadal prostě dobře... Měl by mít zrzavý vlasy, hodný, laskavý, aby domů nebral pořád chlast, pivo a tak. Aby chodil do práce, aby mohl vydělávat, byl hodný, nemlátil by mě a netýral by mě.“ Jana zase zmínila: „No, měl by to být sportovec. Hodnej sportovec. A měl by být hezký a měl by mít svaly.“

Představa o vhodné době k založení rodiny

V této podkategorii nalézáme informace o představách o vhodné době k založení rodiny jednotlivých respondentů. V rozhovoru byla položena otázka na ideální věk k založení rodiny. V odpovědích se objevoval věk v rozmezí 20 až 35 let.

Kromě pouze věku dodávali někteří respondenti i důvody, jako například Aneta, která uvedla věk 25 a okomentovala to slovy: „No, jako po škole, abych už měla zaměstnání.“ Tento věk uvedl i Lukáš, ale z jiného důvodu: „Třeba 25, abych si to chvilku užil bez těch dětí.“

Nejpozdější věk se objevil u Jany, která to okomentovala takto: „No, jakože chtěla bych se zlepšit ve sportu, a pak, až budu stará, tak mít rodinu. Nebo ne jako stará, ale dospělá. Tak 30 nebo 35. Takové rozmezí prostě.“

Počet dětí

Podkategorie zaměřená na představy o počtu budoucích dětí respondentů je poměrně stručná. U většiny respondentů to byla odpověď nejvíce dvě děti. Honza uvedl, že by si přál mít jen jedno dítě. Lukáš nejdříve řekl, že chce mít dvě děti, ale poté dodal: „Maximálně do těch čtyřech. Nebo maximálně pět, ale víc už bych nešel.“ Naopak Lenka uvedla: „Chci hodně dětí. Trojčata nebo čtyřčata.“

Pohlaví budoucích dětí

Obsahem této podkategorie jsou data o tom, jaké by respondenti chtěli, aby jejich děti měli pohlaví. Na toto nebyla zaměřena žádná otázka, ale všichni to zmínili automaticky s odpovědí na počet dětí, které by si přáli. U respondentů, kteří uvedli dvě děti, to bylo vždy holka a kluk. Honza řekl, že by chtěl mít syna. Lenka uvedla: *„Dva kluci a dvě holky, možná dvě dvojčata kluci a dvě dvojčata holky.“*

Představy o vlastnostech a chování svých dětí

V této podkategorii můžeme vidět představy jak o povaze, tak o chování či zájmech budoucích dětí respondentů. Například Lukáš uvedl: *„Kluk by měl hrát fotbal, holka třeba taky nějaký sport. Třeba volejbal nebo tak. Chtěl bych, aby byly hodně sportovní. A aby je bavila škola a takhle.“* Školu zmínil ve své odpovědi i Honza, který řekl: *„Aby měly dobré známky.“* Lenka na rozdíl od chlapců uvedla pouze, co nechce, aby její děti trávily příliš času na elektronice.

Jana, Aneta a Simona uvedly, že je pro ně důležité, aby jejich děti měly určité povahové rysy či vychování. Jana uvedla: *„No, neměly by být nafoukaný, namyšlený a... Prostě neměly by být namyšlený, to mi asi vadí nejvíc. A aby byly hodný.“* Velmi podobná byla i odpověď u Anety, která byla: *„No, aby se jako uměly třeba chovat ve škole, aby se někomu nesmály, nebo tak.“*

Jediná Simona zmínila, že na chování jejich budoucích dětí by měla vliv její výchova. To ukazuje její tvrzení: *„Já si myslím, že je to podle toho, jak si je vychovám. Chtěla bych, aby byly hodný, když se něco někomu třeba... něco se stane, tak aby mu pomohly a tak.“*

Dovednosti dobrého rodiče

Tato podkategorie není příliš obsáhlá. Na otázky ohledně toho, jaké jsou dovednosti musí umět dobrý rodič, dívky ihned uváděly dovednosti jako vaření, péči o děti, uklízení a umět pracovat.

Honza nevěděl vůbec a Lukáš uvedl: *„Nevím. Asi se starat o děti nějak.“*

Představa sebe jako rodiče

Poměrně čteně vyskytující se byla podkategorie o představě sama sebe jako rodiče. Nejvíce o sobě jako o rodiči uvažovala Lenka. To ukazují například následující úryvky: *„Musela bysem se naučit pracovat hodně, abysem mohla vydělávat peníze, nájem, jídlo nakupovat a někdy nějakou hračku na odměnu. Já bych na ně nebyla jako zlá, že by sem jim sebrala mobil a řekla běž si číst. Já bych jí slušně požádala a kdyby fakt byla na mě drzá, tak bysem řekla, že bude bez večeře, nebo prostě něco, co by jí naštvalo. Já bych udělala za každé slovo, který se prostě to... Který by se mi nelíbily, třeba za sprostý slovo... Na to, že bude zlá a bude pořád zlá, bude pořád na mobilu a nebude si uklízet pokoj, nebo jako by známky bysem tolik neřešila. Že bych měla papír a na tom bysem měla napsaný sprostý slova, pak nějaký to odmlouvání, neuklizení, pětky... A já bych pokaždý, když by něco udělali, tak bych měla čtyři i pod sebou, tak bych mu udělala čárku. My bychom jim dávali kapesný. Ale k tomu kapesnému, že já bych jim dala 300 na měsíc, s tím si vystačí.“*

Oba chlapci se opět zaměřili na rodičovství ve vztahu ke škole. Lukáš uvedl: *„Povídal bych si s nima o škole, třeba když dostane poznámku, tak na den telefon.“* Honza by se naopak zaměřil na předcházení špatných známek, jak zmínil: *„Byl bych hodný a učil bych je, aby měli dobrý známky.“*

Volný čas ve vlastní rodině

Poslední podkategorii je zaměřena na způsob trávení volného času ve vlastní budoucí rodině. Všichni respondenti zmínili procházky. Nejvíce detailně to popsala Lenka: *„Takže na jaře bychom si dali procházku, kdyby byli starší a měli by třeba nějaký domácí úkol, že se musí naučit kytky, tak bysem se ptala, co je to za kytku a tak. A třeba bysme mohli někdy utrhnout jablko, hrušku, někde nějaký plody a třeba se jich někdy ptát, je to jedovatý, není to jedovatý, je to kopřiva, nebo bazalka? A v létě bysme šli se koupat. Oni by se šli koupat do bazénu. Do toho obřího bazénu a my, my bysme si povídali s jejima rodičema a oni by si tam všichni hráli, jakože by měli kámoše, ti by tam byli spolu, plavali by tam a já bych si šla povídat s jejich rodičema. A chodili bysme na procházky a kdyby je to přestalo bavit, tak bysem je prostě pustila za kámošema, kdyby nechtěli, tak by si mohli třeba nakoupit. Nebo bysme měli tradici, že jednou za rok, možná někdy dvakrát,*

jakože na jejich narožky. No, spíš jednou za rok, protože je mají všichni najednou. Já bych chtěla, aby měli všichni najednou a mohli bysme třeba do Disneyland. Taková tradice na narožky. A kdyby je to omrzelo, tak by si mohli vybrat výlet.“ Lukáš kromě procházek uvedl také sledování televize nebo povídání o škole a problémech v ní.

RODINNÝ VZOR

Kategorie zaměřená na to, zda se dítě setkalo s nějakou rodinou, která by jim mohla být vzorem. Až na Janu a Honzu všichni uvedli, že neviděli žádnou rodinu, která by vypadala jako ta, kterou by si přáli mít. Jana řekla: *„No, jakože asi jo. Jakože já jsem moc rodin neviděla, ale asi jo.“* Nikdo však nebyl schopen říct, jak ta „vzorová“ rodina vypadala.

PŘEDSTAVY O VLASTNÍ DOMÁCNOSTI

Tato kategorie je opět rozdělená, a to konkrétně na tři podkategorie – složení budoucí domácnosti, místo bydlení a domácí mazlíčci.

Složení budoucí domácnosti

Respondenti často uváděli, že by chtěli bydlet s někým ze své původní rodiny. Tento fakt poukazuje na to, že ačkoliv jsou respondenti již delší dobu mimo svou rodinu, stále hraje významnou roli v jejich životě. Například Anta řekla: *„Moje rodina a ségra. Nebo jako to není moje ségra. Já to říkám, že je to moje ségra, ale je to moje sestřenice.“* Simona zase zmínila svou matku: *„Já a ten můj přítel a ty moje děti. A až budu velká, tak se chci starat o mamku.“* Matku uvedla i Jana: *„Jakože moje rodina a ještě bych, aby tam s náma bydlela maminka, ale to by asi nešlo.“*

Honza zmínil, že chce bydlet se svým bratrem, který je umístěn ve stejném dětském domově a je pro něj velkým vzorem.

Místo bydlení

Téměř všichni respondenti uvedli, že chtějí bydlet v místě, kde bydleli se svou původní rodinou, jen v jiném bytě či domě. Lenka na otázku, proč právě v jejím rodném městě, ve kterém se nachází i dětský domov, ve kterém nyní žije, odpověděla: *„Já už od svého prvního roku žiju jen tady, nikde jinde jsem nežila. V jednom bytu jsem žila od narození. Ne, jakože jsem třeba měsíc bydlela někde ve městě, já jsem tady od narození. Jakoby, já bych se nedokázala přestěhovat do jiného města. Prostě já bych se tam hned ztratila, já tady znám každý kout.“*

Jediný Lukáš řekl, že se chce přestěhovat do Ameriky, okomentoval to následovně: *„No, jako můj vysněnej stát je USA. Chtěl by sem být v USA. V Americe v nějaký vile menší. Ve vile třeba v Los Angeles nebo Las Vegas.“*

Co se týkalo přesného místa, kde by chtěli bydlet, odpověděli respondenti dům či byt. Jenom Lenka se více vyjádřila a představila velmi detailní představu: *„Jako náš celý dům, ne byt... prostě normální obdélník, nějaký okna, dveře a střecha. Ale sami bysme si to postavili. A u domu bysme měli obří bazén, ať se tam vejdou třeba i děti, který přijdou na návštěvu. Hluboký trochu. A na půdě by měli pokoje, třeba David a Adam by měli pokoje nahoře a pak Anička a Lenka, ty by ho měly třeba pod nima. A měli by poschodí. Nějakou brankou. Dole by byla kuchyň, pak ten vchod, pak rovně, když se jde, obejvák, tady je jídlena, tady je hala, obejvák a tady jsou další dveře a tam by byla kuchyň. Já si ho takhle vymyslela. Takhle bych to chtěla, aby to bylo. A schody by byly takhle nahoru a my bychom to udělali... My bychom trochu počkali, než vyrostou, zatím bysme bydleli v nějakým bytečku a pak bysme si ho postavili podle sebe, aby oni mohli říct co chtějí. Jestli by chtěli být spolu, nebo třeba někdo chtěl být nahoře, někdo dole.“*

Domácí mazlíčci

Poslední podkategorie se objevovala v souvislosti s představou své budoucí domácnosti. Respondenti uváděli běžné domácí mazlíčky, jako psi, kočky, želvy, králíky a morčata. Často přitom zmiňovali zvířata, co měli sami doma. Kromě Jany každý uvedl alespoň

jedno zvíře, které by doma chtěli v budoucnu mít. Ta se vyjádřila nejistě: „*Já nevím, asi morče nebo psa spíš. Nebo kočku. Nebo žádný, ani nevím.*“

PŮVODNÍ RODINA

Kategorie „Původní rodina“ je poměrně obsáhlá a je rozdělena na čtyři podkategorie. Respondenti se v ní odkazují na svou vlastní rodinu, ze které pochází.

Vzor v původní rodině

Tato podkategorie se může jevit jako podobná kategorii „Rodinný vzor“. Je však od ní odlišena z důvodu, že se zaměřuje konkrétně na vzor, který respondentovi dala jeho původní rodina. Setkáváme se zde s tím, zdali by respondenti chtěli, aby jejich vlastní rodina byla jako ta jejich původní.

Honza a Lenka se vyjádřili v tomto směru pozitivně. Lenka uvedla: „*Naše rodina je, jakože velká a já bych taky chtěla hodně dětí.*“ Honza řekl: „*Jo. Naše rodina je hodná.*“

Aneta a Jana zase spíše uvedly, že nechtějí, aby jejich rodina byla jako jejich původní. Aneta řekla: „*Ne, to ne. S mamkou si nerozumím a táta je to... ve vězení. A sourozence jsem viděla jen jednou.*“ Jana to okomentovala: „*Jakože, asi úplně tak moc ne. Chtěla bych, abychom byli všichni spolu, aby to nebylo takhle.*“

Lukáš se vyjádřil nejistě: „*No, já nevím. Já mám bráchu a ségru, a ještě jednu ségru. Ještě mám jednoho staršího, ale toho neznám. Oni ho mamce vzali. My toho máme hodně. To bych nechtěl.*“

Složení původní rodiny

Zde, v této podkategorii, se objevují výroky o tom, jaké je složení původních rodin respondentů. Ukázalo se, že většina respondentů pochází z početných rodiny. Honza uvedl: „*Nás je 7, ale jen jeden je doma. U mamky. Teprve mu budou 2. A jsme nevlastní bráchové. Máám ségru a pět bráchů. A mám dvě pravý ségry u táty pravýho. Ale mojeho pravýho tátu jsem moc neviděl.*“

Lukáš řekl: „*Já mám bráchu a ségru, a ještě jednu ségru. Ještě mám jednoho staršího, ale toho neznám. Jemu je teď něco přes 19, ale on, když byl malej, tak ho mamce vzali. My toho máme hodně.*“

Vztahy v původní rodině

V této podkategorii můžeme sledovat, že vztahy v původních rodinách respondentů byly často komplikované. Všichni zmínili, že jejich rodiče jsou rozvedení. Někteří poukazovali na komplikovaný vztah s otcem, jako Honza, který uvedl: „*Mojeho pravýho tátu jsem moc neviděl. Nechci ho vidět. Ten, co je můj nepravěj, tak je hodnější. Můj pravej tam byl u nás jen čtyřikrát.*“ Špatný vztah s rodinou uvedla také Aneta: „*S mamkou si moc nerozumím a táta je to... ve vězení. A sourozence jsem viděla jen jednou.*“

Volný čas v původní rodině

Tato podkategorie se objevovala v souvislosti s představami o trávení volného času ve vlastní budoucí rodině. Například Honza jako způsob trávení volného času v rámci rodiny uvedl: „*No, doma jsme třeba hráli člověče nezlob se přes celý velikánský stůl. Měli jsme takové figurky. Hráli jsme to s bráchama a ségrou, mamkou a taťkou a pak tam ještě přišli nějaký na návštěvu. My jsme po tom museli chodit. My jsme to měli, že jsme stáli... Někdy jsme si to dali na zem, že jsme se pro tu figurku ohli a museli jsme to obejít, a když jsme to chtěli dát do domečku, tak jsme na to museli šlounout. A ta kostka byla takováhle. A taky jsme doma chodili každou neděli na houby.*“

Ukázalo se ovšem, že někteří respondenti nemají vzpomínky na společně strávený čas v původní rodině, jak uvádí například Lukáš: „*Už si to moc nepamatuju, jak jsem tady už. Já si hodně pamatuju, když mi bylo pět a takhle, to si hodně pamatuju, ale teď to prostě začínám všechno zapomínat.*“ nebo Aneta: „*Já žádné asi neměla, nevím, my jsme tohle nedělali. Tak mě nic nenapadá.*“

BUDOUCÍ POVOLÁNÍ

Náplní předposlední kategorie jsou představy o budoucím povolání. Objevovaly se informace o tom, co chtějí dělat za povolání a proč. Podle toho jsou pojaté i následující podkategorie.

Představa o budoucím povolání

Všichni respondenti měli již představu, jaké povolání by jednou chtěli vykonávat. U obou chlapců se opakovalo povolání automechanik. Lukáš mimo to řekl také, že by rád byl profesionální fotbalista nebo boxer.

Simona i Aneta uvedly, že by chtěly být kadeřnice. Jana zmínila, že její sen je být profesionální sportovec. Lenka zase, že chce být cukrářka, nebo zmrzlinářka.

Faktory ovlivňující výběr povolání

Respondenti často uváděli, jako důvod výběru povolání, že se jim líbí, což dokládají výpovědi jako například: „*Baví mě dělat účesy.*“, „*Mám rád auta.*“, „*Protože mě baví sportovat, a protože mám ráda sport a je to část mojího života.*“

Objevily se zde ale i vlivy rodiny, což můžeme vidět například ve výročí: „*Brácha mi to řekl. Že když mám rád ty auta, tak můžu být automechanik.*“, „*Po mamce.*“, „*Moje teta je taky kadeřnice.*“

Lenka také jako inspiraci pro své budoucí povolání uvedla: „*Prostě tady je jeden krámk, dole, a prostě tam jsem se inspirovala, že bych tam prostě chtěla dělat v tom krámk. Je to tam dobrý prostě. Je to tam hezký.*“

VLASTNÍ ZÁJMY

Poslední kategorií jsou vlastní zájmy dětí. Ty se projevovaly ve všech oblastech. Například se jednalo o výpovědi: „*Mám rád auta.*“, „*Mám rád tělocvik.*“, „*Nejradši mám fotbal.*“, „*Mám rád Ameriku a mám od nich rád i rappery všechny.*“, „*Mám rád horory a docela na ně koukám.*“, „*Baví dělat účesy.*“, „*Miluju psy.*“ Apod.

To, jak jsou pro ně jejich zájmy důležité ukazuje také výrok Jany, který zní: „Protože mě baví sportovat, a protože mám ráda sport a je to část mého života.“

8.1.2 Fáze axiálního kódování

Ve druhé fázi jsem přešla k axiálnímu kódování. To popisuje Hendl (2005) jako vytváření osy, která propojuje jednotlivé kategorie na základě uvažování příčin, důsledků, podmínek a interakcí. Během analýzy jsem se držela obecného kódovacího paradigma, které uvádí Hendl (2005). Uvažují se zde kauzální podmínky, fenomén, kontext, intervenující podmínky, strategie jednání a následky.

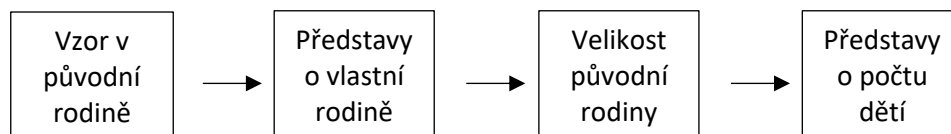
Jednotlivé kategorie, které jsem definovala v předchozím kroku jsem tedy dosadila do vztahů podle výše zmíněného paradigma. Některé z nich byly přejmenovány či upraveny, aby bylo možné je dosadit do vztahu.

KAUZÁLNÍ PODMÍNKY	FENOMÉN	KONTEXT	INTERVENUJÍCÍ PODMÍNKY	NÁSLEDKY
Vzor v původní rodině	Představy o vlastní rodině		Velikost původní rodiny	Představy o počtu dětí
Vlastní zájmy a preference	Představy o vlastní rodině	Vzor v původní rodině	Trávení volného času v původní rodině	Představy o volném čase ve vlastní rodině
Vzor v původní rodině	Dovednosti dobrého rodiče		Vztahy v původní rodině	Představa sebe jako rodiče
Vlastní zájmy a preference	Faktory ovlivňující výběr povolání	Vztahy v původní rodině	Vzor v původní rodině	Představa o budoucím povolání
Vlastní zájmy a preference	Představy o vlastní rodině		Vzor v původní rodině	Představa budoucího partnera
Vlastní zájmy a preference	Představy o vlastních dětech		Vzor v původní rodině	Představy o vlastnostech a chování svých dětí

Tabulka 2 Kategorie dosazené do obecného kódovacího paradigma; Zdroj: vlastní

Výsledkem byl vznik následujících šest schémat:

Model č. 1

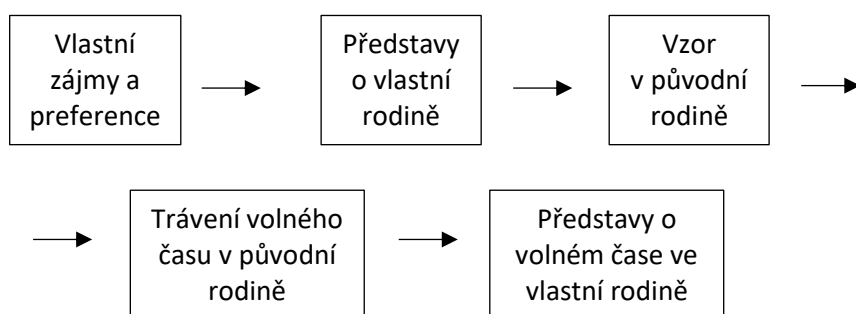

Obrázek 1 Model č. 1; Zdroj: vlastní

Na pozici kauzálních podmínek byla dosazena kategorie „Vzor v původní rodině“, která ukazuje na to, že původní rodina respondentů má značný vliv na jejich představy. To lze vidět například na následujících ukázkách: *„Naše rodina je, jakože velká a já bych taky chtěla hodně dětí.“*. Poukazuje také ale na možnost, že je pro respondenty vzorem toho, jak nechtějí, aby jejich rodina vypadala, jako například zde: *„My toho máme hodně. To bych nechtěl.“* Na tuto kategorii navazuje kategorie „Představy o vlastní budoucí rodině“, kdy si respondenti vytváří na základě rodinného vzoru představy o tom, jak by mohla vypadat jejich vlastní rodina. Jako intervenující podmínka byla dosazena kategorie „Velikost původní rodiny“, protože z výše uvedených výroků respondentů vyplývá, že velikost jejich původní rodiny hraje roli ve vytváření jejich preferencí. Následkem je poté kategorie „Představa o počtu dětí.“

Tento model tedy poukazuje na to, že je u respondentů patrný vliv původní rodiny, která jim může být vzorem jak v pozitivním, tak negativním smyslu, na představy o počtu vlastních dětí, které by v budoucnu chtěli mít.

Model č. 2

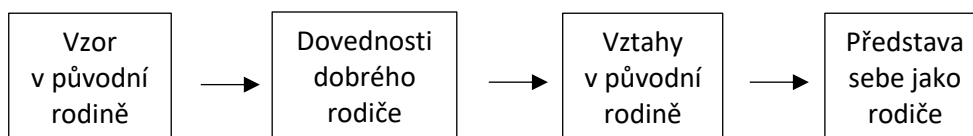

Obrázek 2 Model č. 2; Zdroj: vlastní

Druhý model je zaměřen na představy o způsobu trávení volného času ve vlastní budoucí rodině. Jako příčinná podmínka zde byla uvedena kategorie „Vlastní zájmy a preference“. Na to je navázána kategorie „Představy o vlastní rodině“. Na pozici kontextu byla dosazena kategorie „Vzor v původní rodině“ a jako intervenující podmínky kategorie „Trávení volného času v původní rodině“. Následkem je poté kategorie „Představy o volném čase ve vlastní rodině“.

Z výpovědí respondentů vyplývá, že na představách o způsobu trávení volného času s jejich vlastní rodinou se významně podílí jejich vlastní zájmy. To můžeme vidět například zde: „*Koukat se na televizi večer. Mám rád horory a docela na ně koukám.*“, nebo zde, kde se u respondentky nejdříve objevuje výrok o oblibě sportu: „*Mě baví sportovat, a mám ráda sport a je to část mého života*“, která se promítá do aktivit s budoucí rodinou: „*Sportovali bysme, jezdili na výlety...*“ Dalším vlivem je zde fakt, jaký má dítě vzor v rodině, zdali trávili nějakým způsobem čas společně. U respondentů, kteří uvedli, že netrávili čas společně se svou původní rodinou, se poté objevují stručné odpovědi, jako „*Jít někam ven třeba*“, nebo nemají představu žádnou, jako například zde: „*My jsme tohle nedělali. Tak mě nic nenapadá.*“

Model č. 3

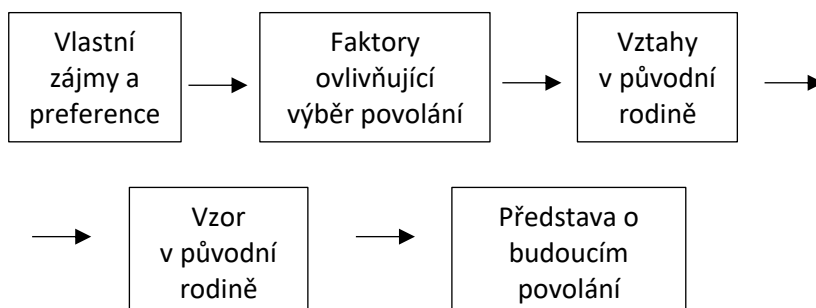
Obrázek 3 Model č. 3; Zdroj: vlastní

U tohoto modelu se na pozici příčinných podmínek nachází opět kategorie „Vzor v původní rodině“. Fenomémem jsou poté představy o tom, jaké dovednosti by měl mít dobrý rodič. Jako intervenující proměnná zde působí kategorie „Vztahy v původní rodině“ a důsledkem je kategorie „Představa sebe jako rodiče“.

V ohledu na rodinné vztahy, respondenti uváděli, že nechtějí, aby jejich vlastní rodina byla jako ta jejich původní. To lze pozorovat například v této výpovědi: „*Ne, to ne. S mamkou si moc nerozumím a táta je to... ve vězení. A sourozence jsem viděla jen jednou.*“

Z toho tedy vyplývá, že zde intervenují vztahy v původní rodině. Pokud tedy respondenti měli špatné vztahy v rodině a postrádali rodičovský vzor, může pro ně být obtížné, vytvořit si představu sebe jako rodiče. Náznaky toho můžeme pozorovat například zde: „*Nevím. Asi starat se o děti.*“, „*Abych se jim prostě věnovala, no. A vařit asi.*“, „*No, jak vychovat ty děti, jak se o ně starat.*“.

Model č. 4

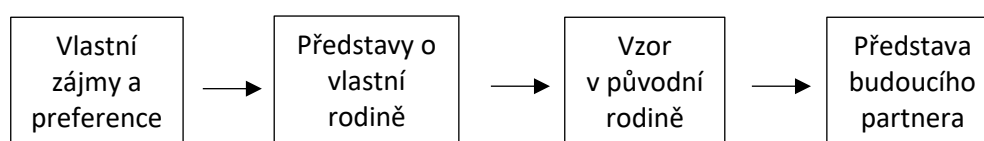

Obrázek 4 Model č. 4; Zdroj: vlastní

V tomto schématu lze vidět vlivy na představy o vlastním budoucím povolání respondentů. Jako kauzální podmínka je zde uvedena kategorie „Vlastní zájmy a preference“ a to z důvodu, že respondenti uváděli jako důvod výběru povolání, že je daná věc baví, nebo jí mají v oblibě. Příklady úryvků: „*No, protože mě baví sportovat, a protože mám ráda sport a je to část mého života.*“, „*Mám rád auta.*“, „*Protože mě baví dělat účesy.*“. Fenoménem je tedy kategorie „Faktory ovlivňující výběr povolání“. Do pozice kontextu je dosazena kategorie „Vztahy v původní rodině“ a jako intervenující podmínka zase kategorie „Vzor v původní rodině“. Důsledkem je kategorie „Představa o budoucím povolání“.

Tento model je tedy zaměřen na to, co by mohlo ovlivňovat výběr povolání u respondentů. Bezpochyby zásadní roli zde hrají zájmy respondentů. Mimo to, jsou zde ale patrné také vlivy rodiny. Ty můžeme pozorovat zde: „*Brácha mi to řekl. Že když mám tak rády ty auta, tak můžu být automechanik.*“ Nebo: „*Cukrářka po mamce.*“. Tento vliv byl ale patrný především u členů, u kterých respondent uvedl, že mají dobrý vztah. Například výše zmíněný respondent uvedl, že je bratr pro něj vzorem a chtěl by s ním v budoucnu bydlet. Proto mohou být vztahy v rodině považovány za důležitý kontext tohoto schématu.

Model č. 5

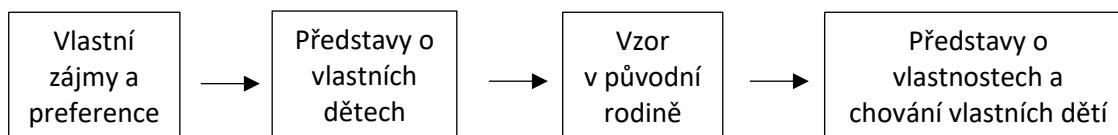
Obrázek 5 Model č. 5; Zdroj: vlastní

V předposledním modelu se na místě kauzální podmínky nachází kategorie „Vlastní zájmy a preference.“ Na ni navazuje kategorie „Představy o vlastní rodině“. Intervenující podmínkou je zde kategorie „Vzor v původní rodině“, a tento celkový vztah má za důsledek kategorii „Představa budoucího partnera“.

Fakt, že respondenti popisovali představu svého budoucího partnera na základě svých preferencí a zájmů se projevil hned několikrát. To můžeme sledovat například

v následujících citacích: „*Měla by mít ráda fotbal a měla by mít černý vlasy*“, „*Sportovec. Hodnej sportovec.*“. Kromě vlivu zájmů respondentů se zde ale objevovaly i náznaky vlivu rodiny, ze které pochází. Například Lenka přiblížila představu svého budoucího partnera na konkrétním chlapci, který je její kamarád, ale přiřadila mu i vlastnosti, které u svého vrstevníka s velkou pravděpodobností vidět nemohla. To můžeme vidět v následující citaci: „*Měl by mít zrzavý vlasy, hodný, laskavý, aby domů nebral pořád chlast, pivo a tak. Jako někdy bysem mu to koupila z dobrý vůle, že by si někdy to, ale jako aby chodil do práce, aby taky mohl vydělávat, byl hodný, nemlátil by mě a netýral by mě.*“. Běžně se děti s takovým vzorcem chování nesetkají, pokud není u nich v rodině.

Model č. 6

Obrázek 6 Model č. 6; Zdroj: vlastní

Poslední model se týká představ o vlastních budoucích dětech. Na pozici kauzálních podmínek je dosazena kategorie „Vlastní zájmy a preference“, a to z důvodu, že bylo patrné, že je respondenti promítají do svých představ, což můžeme vidět například zde: „*Kluk by měl hrát fotbal, holka třeba taky nějaký sport. Třeba volejbal, nebo tak. Chtěl bych, aby byli hodně sportovní.*“ Na to dále navazovala kategorie „Představy o vlastních dětech“. Intervenující podmínkou je zde opět kategorie „Vzor v původní rodině“. Důsledkem je kategorie „Představy o vlastnostech a chování vlastních dětí“.

Z tohoto schématu tedy může vyplývat, že na tom, jaké jsou představy dětí o jejich vlastních dětech, které by v budoucnu mohli mít, se podílí jejich vlastní zájmy a vzory v rodině.

8.2 Analýza produktů projektivní techniky

Všechny výsledné fotografie jsem dala dohromady s doslovnými prepisy komentářů respondentů. Popisy fotografií jsou tedy doplněny o citace z nich. Tato technika byla využita především jako opora pro data získaná z rozhovorů.

Při analýze jsem se zaměřovala především na způsob ztvárnění domu, rozmístění jednotlivých členů domácnosti a zdali jejich výtvar celkově koresponduje s tím, co zmínili při rozhovoru.

Honza

Honza neztvárnil bydlení konkrétně, ale pouze obecně jako obrys domu se střechou a komínem, zahradu a stáj. Všechny lidi umístil do jedné řady a nad ně zvířata v pořadí: morče, kočka, králík. Jednotlivé postavy popsal následovně: *„To jsem já, moje manželka to bude, tohle moje dítě a tohle je můj brácha.“* Svého bratra Honza během rozhovoru zmínil hned několikrát, a to ve spojitosti, že je pro něj velkým vzorem. Fakt, že by chtěl, aby byl součástí jeho budoucí domácnosti, důležitost tohoto vztahu potvrzuje. Zajímavé je uspořádání jednotlivých figurek, protože na první pohled by mohlo být matoucí, kdo je vlastně on se svou rodinou a kdo jeho bratr, protože rozložení matka – dítě – otec, by také mohlo naznačovat rodinu. Na otázku ohledně rozprostření zvířat odpověděl: *„Tyhle chci mít doma, psa na zahradě a pak nějaký ve stáji. Třeba tu husu, nebo ještě jiný zvířata.“*

Při popisu, proč si vybral právě tyto figurky, zdůvodnil především výběr té, co zastupovala jeho bratra. Manželku okomentoval pouze: *„Protože chci, aby měla blondatý vlasy.“* U popisu bratra ale zmínil: *„On má taky takhle hnědý vlasy a je starší než já. A chce být voják, tak jsem vzal tohohle, protože to vypadá trochu jako uniforma, jak je tam ta zelená a tak.“* Výběr postavičky znázorňující jeho zdůvodnil: *„Tohle jsem já, protože chci mít černý vlasy. Možná si je obarvím, brácha říkal, že to možná jde. A vzal jsem si tohohle, protože má vousy a já bych je chtěl taky. Můj táta, ten nepravěj, měl taky vousy, takže...“*

Co se týče zvířat, při rozhovoru zmínil pouze morče, psa a kočku, O tom, že by si přál mít i hospodářská zvířata se nezmínil. Na otázku, proč je nezmínil odpověděl, že mluvil pouze o těch, které by chtěl mít uvnitř, doma.

Obrázek 7 Honzův výtvar; Zdroj: vlastní

Lukáš

Ačkoliv spolu chlapci mezi rozhovory nemluví, ani neviděli výtvary toho předchozího, vyobrazili svůj dům na stejném principu. Lukáš svůj dům popsal jako menší vilu někde v Kalifornii. Sebe a svou manželku umístil dolů, a nad ně jejich dvě děti a kočku. Výběr figurek zdůvodnil následovně: „*Moje manželka chci, aby měla černý vlasy, tak jsem vybral tuhle. Já mám hnědý vlasy, tak jsem vzal tohle. A taky má hustej účes, ten se mi líbí.*“ Na otázku, proč má jedno z jeho dětí blond vlasy, když on i jeho manželka mají tmavé, odpověděl: „*Já bysem vybral jinýho. Mně nešlo o ty vlasy, ale líbilo se mi, že má na sobě dres. A já chci, aby hrál fotbal, tak se to hodí.*“ Uspořádání postaviček mě překvapilo. Zeptala jsem se ho, proč jsou děti nahoře a rodiče dole, ale na to řekl: „*Nevím, prostě jsem to tak dal.*“

Zvířata okomentoval slovy: „Venku na zahradě je pes, aby hlídal a uvnitř kočka, kterou bych pouštěl občas ven.“ Také postavil z kostek své vysněné auto, které by si rád pořídil.

Jako místo bydliště zmiňoval Ameriku již v rozhovoru a zdůvodnil to následovně: „Mám rád Ameriku a mám od nich rád i rappery všechny. Prostě se mi to líbí, přijde mi to hodně stylový.“

Obrázek 8 Lukášův výtvar; Zdroj: vlastní

Lenka

Lenka oproti ostatním nedala své postavičky do domu, ale postavila je společně před dům. Rodinu okomentovala takto: „To je můj manžel a já, držíme se za ruce, a tohle jsou naše děti. Oni mávají, protože jsou šťastný.“ Zajímavé je, že jedno z dětí umístila blíže k rodičům než ty ostatní. Poté popsala dům: „Tady bysme spali, nejdřív dohromady a když by děti vyrostly, tak bychom postavili druhé patro a tam by měly ty děti pokojíčky. To by si vybrali, jak by chtěli. Tady je kuchyň, kde má každý svojí židli. A pak obývací. Tam mají děti nějaký místo na hračky, kde si můžou hrát a taky by tam byla třeba televize a společně se budeme koukat na pohádky.“

V domečku oddělila pouze pokoj od zbytku místností. Nechala v ložnici místo jako dveře. Na otázku, proč je v ložnici jen jedna dětská postýlka odpověděla: „No oni by byli

čtyřčata, takže jako miminka by se tam vešli všichni. Ale pak by museli mít svoje pokojíčky, protože by se tam nevešli všichni. A to bysme udělali tak, jak jsem povídala, že by se postavili nové a oni by se řekli. Řekli by si třeba, já chci být s ním anebo s ním a prostě by se rozhodli.“

Postavila také vchodové dveře, které jsou otevřeny dokořán.

Obrázek 9 Lenčin výtvar – pohled shora; Zdroj: vlastní

Obrázek 10 Lenčin výtvar – detail na rodinu; Zdroj: vlastní

Simona

Simona využila celou plochu a zobrazila odděleně jednotlivé místnosti, u kterých nechala volné mezery jako dveře. Místnosti popsala následovně: „*To je ten dětskej pokoj, to je moje ložnice, tohleto je mamky pokoj, tohle je obývár a tohle je kuchyně s jídelnou.*“ Do nich umístila jednotlivé členy rodiny. Sebe do kuchyně, děti do dětského pokoje, svou matku do jejího pokoje a svého přítele do ložnice. Matku zahrnula, protože v rozhovoru uvedla, že o ní chce v budoucnu pečovat. Na dotaz, proč sebe umístila do kuchyně a ostatní do pokojů odpověděla, že ona je v kuchyni, protože bude vařit a bude se starat o ostatní.

Ačkoliv zmínila, že její domácnost by měla pět členů, dala ke stolům pouze čtyři židle. Tím, že pracovala s celou plochou, ale nepřidávala příliš detailů, působí celkový výtvar poněkud prázdně. Stejně jako Lenka, vůbec v domě nevytvořila koupelnu.

Výběr postav okomentovala následovně: „*Sebe jsem vybrala takhle, protože mám černý vlasy. Mojeho přítele takhle, protože se mi líbilo, co má na sobě. Holku jsem dala větší, protože bych chtěla mít nejdřív dceru a pak syna, takže ten je jako miminko. A mamku*

jsem chtěla dát taky s černýma vlasama, protože je má černý, ale tyhle jsou docela podobný. A vlastně je má doopravdy taky dlouhý.“

Obrázek 11 Simony výtvar; Zdroj: vlastní

Aneta

Aneta zobrazila představu svého budoucího bytu jako několik uzavřených místností. Sestavila kuchyň, koupelnu, ložnici, pokoj pro děti, pokoj pro její sestřenici a chodbu. Zajímavé je, že všechny místnosti udělala uzavřené, bez náznaku dveří a pokoj své sestřenice úplně v rohu. Sestřenici si tam vybrala, protože je jí opravdu blízka a považuje jí za svou sestru, jak zmínila během rozhovoru. Každého člena domácnosti umístila do jeho pokoje. Sebe a svého budoucího přítele tedy do ložnice, děti do dětského pokojíčku a sestřenici do jejího vlastního pokoje.

Umístění psa do chodby popsala následovně: *„Já se psů bojím, ale chtěla bych to překonat. Takže by byl zavřený tady, abych se ho nemusela bát a já bych si na něho zvykala.“*

Je zajímavé, že ačkoliv měla na ploše poměrně dost volného místa, dům postavila tak, že působí skoro až stísněně. Ačkoliv uvedla pět členů domácnosti, opět stejně jako Simona, dala ke stolu pouze čtyři židle.

Obrázek 12 Anety výtvar – pohled shora; Zdroj: vlastní

Obrázek 13 Anety výtvar – pohled zepředu; Zdroj: vlastní

Jana

Jana ke zobrazení své představy využila také téměř celého prostoru. Znázornila dětský pokoj, ložnici, koupelnu, kuchyni spojenou s jídelnou a obývacím, pokoj pro svou matku a zahradu.

Rozmístění členů vysvětlila: „Kluk tam v pokoji hraje na počítači a dcera je se mnou a kouká na televizi, když vařím. A tam je moje maminka ve svém pokoji a má tam svého pejska.“ Svého budoucího manžela vůbec nezmínila, až na dotaz, proč je v koupelně, odpověděla: „On si tam myje ruce, protože pracoval na zahradě.“

Jana všechno znázornila velmi podrobně a vytvořila i detaily jako zahradu, na které jsou stromy a živý plot. U všech místností nechala volný prostor pro dveře, a dokonce udělala speciální hlavní vchod a vchod na zahradu.

Obrázek 14 Jany výtvar – pohled shora; Zdroj: vlastní

Obrázek 15 Jany výtvar – pohled zepředu; Zdroj: vlastní

9 DISKUZE

Cílem výzkumného šetření bylo zmapovat, představy dětí žijících v dětském domově o jejich budoucí vlastní rodině.

První část dat byla získána prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru. V otázkách, zdali respondenti někdy přemýšleli nad svou budoucností, uváděli buď, že příliš ne, nebo zmiňovali povolání. Vzhledem k tomu, že se jednalo o děti školního věku, je to poměrně logické. Základní škola bývá u nás vnímána jako příprava na školu, která již bude směřovat k přípravě na budoucí povolání. Je potřeba ovšem zmínit, že u dětí mladšího školního věku, je nepřesnost těchto představ normální, jak již byl zmíněno v teoretické části. Mnoho uvedených představ tedy mohlo vzniknout až při rozhovoru. Atance (2015) uvádí, že tzv. epizodické myšlení, které umožňuje dětem představit si sami sebe v určitých situacích je odlišná schopnost od plánování. To tedy znamená, že to, že si dítě vytvoří představu, nemusí znamenat, že má skutečně takový plán.

Co se tedy týče povolání, respondenti uvedli už jasnou představu. Zajímavé je, že uváděli povolání jako automechanik, nebo kadeřnice či cukrářka, což jsou učební obory. Mohla by zde být souvislost s tím, že se jedná o povolání, u kterých si většina z nás dokáže představit, v čem jejich práce spočívá. Uvedeným faktory pro volbu povolání byly především jejich zájmy, ale také vzor v rodině. To, že se děti rozhodují pro své budoucí povolání na základě vlastních zájmů je zcela přirozené. Mezera (2005) uvádí, že proces volby budoucího povolání souvisí s rozvojem zájmové diferenciací, osobnostní charakteristikou a prostředím, ve kterém dítě vyrůstá. Vitošková (2014) ve svém výzkumu zmiňuje, že téma zájmů ve vztahu k povolání se objevuje i ve výpovědi starších studentů, ačkoliv v tomto období se k nim přidává i aspekt uplatnitelnosti dané profese.

V ohledu na vliv rodinného prostředí, Pimlott-Wilson (2011) zmiňuje, že děti mohou replikovat dlouhodobé rodinné vzorce, co se týče zaměstnání. I přesto, že děti tedy byly odejmuty z rodinného prostředí a žijí již nějakou dobu mimo něj, stále jsou zde patrné známky vlivu původní rodiny.

Při popisu toho, jak by mohl vypadat jejich budoucí partner, neměli až na jednu respondentku, příliš přesnou představu. Při popisu vzhledu, zmiňovali jednu charakteristiku, jako barvu vlasů, nebo typ postavy. Nikdo ale neuvedl komplexní popis.

U povahových charakteristik zmiňovali vlastnosti jako hodný, milý apod. Opět velmi stručně. Respondentka, která nabídla obsáhlý popis toho, jaký by měl její budoucí partner být, uvedla své konkrétní kamarády. Zároveň ale i uvedla charakteristiky, které pravděpodobně nemohla vidět u svých vrstevníků, jako přání, aby její budoucí manžel nenosil domů alkohol. To může odkazovat na nefunkční rodinné prostředí, ze kterého pochází. Je také možné, ale, že respondenti mají vytvořenou představu svého ideálního partnera, ale nebylo jim příjemné o tom mluvit s cizím člověkem.

Ohledně své vlastní budoucí rodiny se respondenti vyjadřovali také poměrně stručně a nejasně. Nejdříve přišla otázka na to, zdali by chtěli mít jednu vlastní děti. Všichni odpověděli, že ano. Jako vhodnou dobu k jejímu založení uváděli věk od 20 do 35 let. Odůvodnili to většinou tím, že by nejdřív chtěli dodělat školu a najít si práci. Jeden z respondentů řekl, že by si nejdřív chtěl užít život bez dětí. U počtů dětí zmiňovali až na dva respondenty počet dvě a pohlaví holka a kluk. Je to velmi zajímavé, protože všichni respondenti pochází z početných rodin. Tento fakt by mohl souviset s tím, že rodina je často vyobrazována jako rodiče a dvě děti rozdílného pohlaví. Souček (2018) ve své práci zmiňuje, že v současné reklamě jsou právě takto rodiny vyobrazovány nejčastěji. Je tedy zřejmé, že reklamy, které jsou vytvořeny za účelem, aby cílily na člověka, mohou ovlivňovat děti i z tohoto hlediska. Tím spíše, když se jedná o děti, které pochází z narušeného rodinného prostředí a nemají vzor v rodině, se kterým by se chtěly identifikovat.

Ve výpovědích, jaké by jejich budoucí děti měly být, se opět odrážely vlastní zájmy respondentů. Zároveň ale uváděli, že by si přáli, aby jejich děti měly dobré výsledky ve škole a chovaly se slušně k ostatním lidem. Pouze jedna z respondentek uvedla, že to, jaké její děti budou nejvíce záleží na tom, jak si je vychová.

Představa dovedností, které by měl mít dobrý rodič byla u respondentů také ne příliš jasná. Dívky, uváděly dovednosti spojené s péčí o děti a domácnost. Chlapci oproti nim, neměli představu téměř žádnou. Když se měli bavit ale o sobě, jako o rodiči, dokázali být konkrétnější. Někteří respondenti dokonce nastínili, jakým způsobem by se snažili své děti vychovávat, a to především v ohledu na školní výsledky a trávení času na

elektronických zařízeních, což jsou témata, která se jich v tomto věku dotýkají, a tak s nimi mají zkušenosti.

V tématu složení budoucí domácnosti, většina respondentů uvedla, že by chtěli, aby s nimi žil někdo z jejich původní rodiny. Dva respondenti uvedli, že by se chtěli starat o matku a další dva, že by chtěli bydlet se svými sourozenci. To ukazuje na to, že ačkoliv od ní byli odděleni, k některým členům mají stále silné vazby. U složení domácnosti také často uváděli domácí mazlíčky, které by jednou chtěli mít. Jedna z respondentek řekla, že by je pořídila podle toho, jaké by si přály její děti. Ostatní respondenti zmiňovali, že by chtěli mít doma stejná zvířata, jako měli se svou původní rodinou.

Co se týče trávení volného času jako budoucí rodina, respondenti opět odpovídali převážně stručně. Nejčastěji uváděná aktivita byla procházky. Zde můžeme také pozorovat vliv původního rodinného prostředí, protože respondenti si nebyli příliš schopni představit, jak může rodina společně trávit čas. Jedna z nich dokonce uvedla, že neví, protože doma spolu nic nedělali.

Silný vliv původního rodinného prostředí se projevoval také v otázce bydlení, konkrétně místa, kde by chtěli bydlet. Téměř všichni uvedli, že by chtěli žít na místě, kde dříve bydleli. Jako důvod uváděli, že místo dobře znají, a tak se v něm cítí dobře, nebo že je pro ně dokonce nepředstavitelné, se odstěhovat. Nedokázali ale, opět až na jednu, konkrétně popsat, jak by měl jejich budoucí dům či byt vypadat. To se promítlo i do vzniklých produktů projektivní techniky, která následovala po uskutečnění rozhovoru.

Za dva největší vlivy představ dětí o jejich budoucnosti by se tedy daly označit zájmy a jejich původní rodina.

Druhá část dat byla získána projektivní technikou. Zajímavé bylo, že oba chlapci vyobrazili svou rodinu podobným způsobem, naprosto odlišným od zbytku respondentů. Místo v prostoru, zobrazili jednotlivé členy ležící na ploše uvnitř obrysu domu. Ostatní využili k zobrazení půdorys domu postavený z kostek a nábytku a do jednotlivých místností umístili členy rodiny. Každý, kdo zmínil, že chce, aby s nimi bydlel někdo z původní rodiny, ho opravdu zobrazil i ve svém výtvoru.

Kromě toho, že každý z respondentů opravdu zobrazil všechny členy domácnosti, které zmínil, se ve výtvorech neobjevovaly žádné výrazné společné znaky. Někteří každého člena zobrazili v jiné místnosti, někdo je zase umístil podle pokojů. Jediná Lenka, která uváděla své představy opravdu detailní, umístila rodinu společně před dům. Co se týče způsobu stavby domu, také se u respondentů lišila. Jak již bylo zmíněno, chlapci postavili dům pouze jako obrys domu, zatímco dívky stavěly půdorys. V některém byly oddělené všechny místnosti, jinde pouze některé.

Zajímavé bylo, že ačkoliv respondenti dostali k dispozici i panáčky starších lidí, nikdo je nevyužil. Jejich použití se nabízelo třeba v případě, že ztvárňovali své rodiče, kteří by s nimi bydleli. To může naznačovat, že respondenti sice přemýšleli o své budoucnosti, kde sami budou mnohem starší, ale své rodiče starší neznázornili.

Výsledné produkty projektivní techniky, až na některé detaily, korespondovaly s tím, co respondenti uvedli v rámci rozhovoru.

Po provedení analýzy dat lze odpovědět na všechny tři výzkumné otázky.

1. Mají děti vyrůstající v dětském domově představy o své vlastní budoucí rodině?

Na základě dat získaných během výzkumného šetření bylo zjištěno, že daní respondenti nějaké představy o své budoucí rodině mají. Tyto představy však téměř u všech respondentů, až na jednoho, nebyly příliš jasné a detailní. Pouze jedna respondentka měla opravdu velmi detailní představy o všech dotázaných oblastech týkajících se její budoucnosti a vlastní rodiny.

Ukázalo se však, že všichni respondenti mají poměrně jasnou představu o jejich budoucím povolání, které by chtěli dělat. To by mohlo být způsobeno tím, že volba povolání je ve většině případů v bližší budoucnosti než zakládání rodiny.

2. Jaké tyto představy jsou?

Ačkoliv jejich představy nebyly příliš jasné, základní body uvedli. Většina respondentů se shodla na tom, že založí rodinu, až budou mít dokončenou školu a budou mít práci.

Zhruba ve věku 20 až 35 let. Až na dva z nich, všichni uvedli, že by chtěli mít dvě děti, konkrétně dívku a chlapce. Shodli se na tom, že by jejich děti měly být hodné, nepovyšovat se, pomáhat ostatním a mít dobré známky ve škole. Někteří respondenti uvedli, že by si přáli, aby s nimi v domě bydlel i někdo z původní rodiny. Jako místo bydliště budoucí rodiny uváděli často město, odkud pochází. Kromě jedné respondentky, všichni zmínili, že by chtěli mít domácího mazlíčka. Často takového, jako měli oni sami doma.

3. Z čeho tyto představy vychází?

Jako dva významné faktory, které ovlivňují představy dětí o jejich budoucí rodině, jsou zřejmě vlastní zájmy a vzor v původní rodině. Nikdo z respondentů nedokázal popsat rodinu, kterou by někde viděl a která by mohla být vzorem pro jeho vlastní. Někteří se však dokázali ztotožnit se svou původní rodinou, i když pouze v určitých aspektech. Pro některé však byla rodina, ze které přišli i vzorem, jak by nechtěli, aby ta jejich vypadala. Z určitých výpovědí, zejména týkajících se počtu dětí a jejich pohlaví, je patrný vliv dalších aspektů, jako jsou média a svět kolem nás.

10 ZÁVĚR

Hlavním cílem této diplomové práce bylo zmapovat, zdali děti vyrůstající v dětském domově mají představu o své budoucí rodině a pokud ano, jaké tyto představy jsou a z čeho můžou vycházet.

Úkolem teoretické části bylo představit rodinu jako zásadní činitel v životě dítěte. Na základě odborných zdrojů tedy byly popsány její funkce, modely fungování a současné formy. Dále byly charakterizovány formy péče o dítě mimo jeho vlastní rodinu, a to tedy náhradní rodinná péče a ústavní výchova. Tyto kapitoly jsou zaměřeny především na principy jejich fungování a legislativní souvislosti.

Výzkumné šetření bylo provedeno v jednom z dětských domovů, kde byly pomocí polostrukturovaného rozhovoru a projektivní techniky nasbírána data od šesti respondentů ve věku od devíti do dvanácti let. Na základě analýzy takto získaných dat bylo možné nalézt odpovědi na stanovené výzkumné otázky.

Bylo tedy zjištěno, že tyto konkrétní děti vyrůstající v dětském domově sice nějaké představy o své budoucí rodině mají, ale až na jeden případ, nebyly příliš detailní. Ukázalo se, že co se týče představ o budoucnosti obecně, přemýšleli respondenti především nad volbou povolání. V tomto ohledu měli všichni jasnou představu, kterým směrem by se chtěli ubírat. Jako dva zásadní faktory výběru povolání se projeví jejich zájmy a vzor v rodině. Tyto dva faktory se objevovaly i v představách o jejich vlastní rodině. Co se týče oblasti vhodné doby k založení rodiny, počtu dětí či domácích mazlíčků, měli respondenti jasné představy, i když poměrně stručné. Při představě toho, jak by se měli chovat jako rodiče, nebo jak by mohli s rodinou trávit čas zmiňovali často obecné odpovědi nebo vůbec nevěděli. Zajímavé bylo, že ačkoliv děti vyrůstaly už nějakou dobu mimo svou rodinu, čtyři z šesti respondentů zmínili, že by chtěli, aby s nimi v domácnosti s jejich vlastní rodinou žil i některý ze členů jejich původní rodiny. Hlavní zdroje představ respondentů lze najít v jejich osobních zájmech, které se odrážely velmi zřetelně a v jejich původní rodině, na kterou se často odkazovali.

Je ovšem potřeba vzít v potaz fakt, že jak vyplývá z odborné literatury, děti v tomto období ještě nejsou schopny plně uvažovat o budoucnosti. Jak uvádí Vágnerová (2000) pro realističtější představy o budoucnosti je potřeba, aby přešla fáze konkrétních

myšlenkových operací ve fázi formálních. To nastává až v období dospívání, které navazuje na školní věk.

Tato práce by mohla být přínosná pro studenty zajímající se o téma dětí vyrůstajících v dětském domově. Mohlo by být zajímavé zrealizovat rozsáhlejší výzkum na toto téma, ve kterém by se zapojilo více respondentů a získali bychom lepší náhled na celou problematiku. Obohacující by mohla být i dlouhodobá studie, ve které by se sledoval vývoj a proměna těchto představ.

11 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- Bowlby, J. (2010). *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Portál.
- Cairns, K. (2013). *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost* (Vyd. 3., v nakl. Portál 2). Portál.
- Gabriel, Z., & Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Grada.
- Franclová, M. (2013). *Zahájení školní docházky*. Grada.
- Hayes, N. (2019). *Understand psychology: How your mind works and why you do the things you do* (7. ed.). Teach Yourself.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál.
- Jandourek, J. (2003). *Úvod do sociologie*. Portál.
- Jandourek, J. (2001). *Sociologický slovník*. Portál.
- Jankovský, J. (2018). *Etika pro pomáhající profese* (2., aktualizované a doplněné vydání). Stanislav Juhaňák – Triton.
- Koťa, J. (2004). *Socializace*. In *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí* (pp. 15–59). Themis.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie* (2., aktualiz. vyd). Grada.
- Matějček, Z. (2008). *Co děti nejvíc potřebují* (Vyd. 5). Portál.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Grada.
- Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť* (3., rozš. a přeprac. vyd). Sociologické nakladatelství.
- Mezera, A. (2005). *Hollandova typologie profesního vývoje: Příručka*. Praha.

- Možný, I. (2002). *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života* (2., aktualiz. vyd). Portál.
- Novák, T. (2008). *Vztah matky a dcery: traumata v raném vztahu a psychická odolnost* (Vyd. 3., v nakl. Portál 2). Grada.
- Pazlarová, H. (2016). *Pěstounská péče: Manuál pro pomáhající profese*. Portál.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (2000). *Psychologie dítěte* (Vyd. 3., v nakl. Portál 2). Portál.
- Sauzède, J. -P., & Sauzède-Lagarde, A. (2007). *Spokojené soužití v nové rodině*. Portál.
- Sedlářová, P. (2008). *Základní ošetrovatelská péče v pediatrii*. Grada.
- Singly, F. de. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Portál.
- Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny* (2., přeprac. vyd). Portál.
- Souček, T. (2018). *Rodina podle současné české reklamy* [Bakalářská práce]. Jihočeská univerzita.
- Šulová, L. (1998). *Člověk v rodině*. In J. Výrost & I. Slaměník, *Aplikovaná sociální psychologie I.* (pp. 303–342). Portál.
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Portál.
- Vitošková, V. (2014). *Vztah mezi časovou perspektivou a výkonovou motivací* [Disertační práce]. Univerzita Karlova v Praze.
- Zimbardo, P. G., & Boyd, J. (2023). *Časový paradox: nová psychologie času, která vám změní život*. Academia.

Elektronické zdroje

- Atance, C.M. (2015), *Young Children's Thinking About the Future*. *Child Dev Perspect*, 9: 178-182. <https://doi.org/10.1111/cdep.12128>

Digoix, M. (Ed.). (2020). *Same-sex families and legal recognition in Europe*. Springer nature.

Loose, T., & Vásquez-Echeverría, A. (2022). *Understanding future thinking among school-age children: A review of studies*. *European journal of developmental psychology*, 19(4), 566–584.

<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/17405629.2021.1932457?needAccess=true&role=button>

Pimlott-Wilson, H. (2011). *The role of familial habitus in shaping children's views of their future employment*. *Children's Geographies*, 9(1), 111–118.

<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/14733285.2011.540443?needAccess=true&role=button>

Suddendorf, T. (2010). *Linking yesterday and tomorrow: Preschoolers' ability to report temporally displaced events*. *British Journal of Developmental Psychology*, 28(2), 491–498. <https://doi.org/10.1348/026151009X479169>

Tománek, P. (2012). *Nové podoby rodiny. Lifelong learning–celoživotní vzdělávání*, 44–63.

Sokolová, Věra. (2004). *'A co děti?...'* *Gay a lesbické rodičovství*.

Törrönen, M. (2006), *Community in a children's home*. *Child & Family Social Work*, 11: 129–137. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00396.x>

Vitošková, V., & Pavelková, I. (2016). *Vztah žáků a studentů k budoucnosti*. *Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání*, 6(3), 53–80.

https://lifelonglearning.mendelu.cz/media/pdf/LLL_20160603053.pdf

Formy náhradní rodinné péče. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Retrieved June 16, 2023, from <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

Použitá legislativa

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 109/2002 Sb., zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

12 SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Údaje o respondentech; Zdroj: vlastní	42
Tabulka 2 Kategorie dosazené do obecného kódovacího paradigma; Zdroj: vlastní	54

13 SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Model č. 1; Zdroj: vlastní	55
Obrázek 2 Model č. 2; Zdroj: vlastní	56
Obrázek 3 Model č. 3; Zdroj: vlastní	57
Obrázek 4 Model č. 4; Zdroj: vlastní	57
Obrázek 5 Model č. 5; Zdroj: vlastní	58
Obrázek 6 Model č. 6; Zdroj: vlastní	59
Obrázek 7 Honzův výtvor; Zdroj: vlastní	61
Obrázek 8 Lukášův výtvor; Zdroj: vlastní	62
Obrázek 9 Lenčin výtvor – pohled shora; Zdroj: vlastní	63
Obrázek 10 Lenčin výtvor – detail na rodinu; Zdroj: vlastní	64
Obrázek 11 Simony výtvor; Zdroj: vlastní	65
Obrázek 12 Anety výtvor – pohled shora; Zdroj: vlastní	66
Obrázek 13 Anety výtvor – pohled zepředu; Zdroj vlastní	66
Obrázek 14 Jany výtvor – pohled shora; Zdroj: vlastní	67
Obrázek 15 Jany výtvor – pohled zepředu; Zdroj: vlastní	68

14 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Ukázka realizovaného rozhovoru

Příloha č. 2: Dostupný materiál v projektivní technice

Rozhovor s Lenkou

T: Přemýšlela jsi někdy o svojí budoucnosti?

L: Jo, občas asi.

T: Co bys ráda dělala za povolání?

L: Cukrářka. Cukrářka po mamce. Nebo zmrzlinářka.

T: Proč bys chtěla dělat tohle povolání?

L: Prostě tady jeden je krámk dole a prostě tam se inspirovala, že bych tam prostě chtěla dělat v tom krámku. Je to tam dobrý prostě. Je to tam hezký.

T: Kdy bys tak chtěla založit rodinu?

L: Ve 20.

T: Viděla už jsi někdy rodinu, která by vypadala jako ta, co jednou chceš mít?

L: No ani ne.

T: Chceš, aby tvoje vlastní rodina byla jako ta tvoje?

L: Naše rodina je, jakože velká a já bych taky chtěla hodně dětí. Je tam ségra, ségra, bratr, a ještě další ségra s dalším bratrem a pak dalším bratrem. Ale tady mám jenom bráchu. Moje jedna ségra bydlela u babičky, pak moje další ségra je odněkud jinudy a moji dva bráchové taky a ta ještě ségra, ta nejstarší, ta úplně ze všech, ta už šla někam do světa.

T: Co si myslíš, že by se člověk měl naučit, aby mohl být dobrým rodičem?

L: No, potřebovala bych se naučit prostě ty věci s miminkem a musela bysem se naučit hodně vařit, péci a musela bysem se naučit pracovat hodně, abysem mohla vydělávat peníze, nájem, jídlo nakupovat a někdy nějakou hračku na odměnu.

T: A to tě někdo naučil takhle?

L: Ne, já takhle sama.

T: Jak si představuješ svého budoucího manžela?

L: No, je to buď jeden kluk z naší školy, Adam, ale taky jsem jednou potkala na táboře jednoho kluka a ten vypadal prostě dobře, ale já se bála... Prostě jsem se styděla. Ale já ho viděla dvakrát za sebou na stejném táboře. Jeden rok a pak druhý rok.

T: Takže takového kluka by sis chtěla vzít? A Jak by měl teda vypadat?

L: Měl by mít zrzavý vlasy, hodný, laskavý, aby domů nebral pořád chlast, pivo a tak. Jako někdy bysem mu to koupila z dobrý vůle, že by si někdy to, ale jako aby chodil do práce, aby taky mohl vydělávat, byl hodný, nemlátil by mě a netýral by mě.

T: Kolik bys chtěla mít dětí?

L: Hodně. Trojčata, nebo čtyřčata možná. Dva kluci a dvě holky, možná dvě dvojčata kluci a dvě dvojčata holky.

T: Jaké by měly tvoje děti být?

L: Chtěla bysem aby nebyli na tý elektronice pořád. Já bych na ně nebyla jako zlá, že bysem jim sebrala mobil a řekla běž si čist. Já bych jí slušně požádala a kdyby fakt byla na mě drzá, tak bysem řekla, že bude bez večere, nebo prostě něco, co by jí naštvalo... Já bych udělala, že za každý slovo, který se prostě to... Který by se mi nelíbily, třeba za sprostý slovo... Na to, že bude zlá a bude pořád zlá, bude pořád na mobilu a nebude si uklízet pokoj, nebo jako by známky bysem tolik neřešila... Prostě někdo toho má míň v hlavě a někdo víc, ale třeba za 5, to poznám, že se neučila, tak to je čárka... Že bych měla papír a na tom bysem měla napsaný sprostý slova, pak nějaký to odmlouvání, neuklizení, pětky... A já bych pokaždý, když by něco udělali, tak bych měla čtyři i pod sebou, tak bych mu udělala čárku.

T: To jsi někde viděla?

L: To sem vymyslela.

T: Jak by se tvoje děti mohly jmenovat?

L: Já jsem je chtěla dát po sobě některý. Lenka, jako po mý babičce taky a pak Anička, pak bysem dala... U těch kluků bysem dala Adama a Davida.

T: Proč právě tahle jména?

L: No, Lenka to jsem říkala, jako já a babička, Anna jako to je moje mamka, Adam to je ten kluk.

T: Kde bys se svojí rodinou chtěla bydlet?

L: Tady. Já jsem tu prostě... Můj brácha bydlel ještě někde ve městě, ten starší. Ten bydlel ještě chvíli ve městě, ale jak tam byl ten provoz velký, tak tam nemohl být, a tak jsme se přestěhovali sem, a to jsem se zrovna narodila já. Takže já už od svého prvního roku žiju jen tady, nikde jinde jsem nežila. V jednom bytu jsem žila od narození. Ne, jakože jsem třeba měsíc bydlela někde ve městě, já jsem tady od narození.

T: Takže bys ráda zůstala tady? A chtěla bys být radši v nějakém domečku, nebo nějakém bytě?

L: Domeček. Ale jako by já bych se nedokázala přestěhovat do jiného města. Prostě já bych se tam hned ztratila, já tady znám každý kout.

T: Jak by ten dům měl vypadat?

L: Jako náš celý dům, ne byt... prostě normální obdélník, nějaký okna, dveře a střecha. Ale sami bysme si to postavili. A u domu bysme měli obří bazén, ať se tam vejdu třeba i děti, který přijdou na návštěvu. Hluboký trochu. A na půdě by měli pokoje, třeba David a Adam by měli pokoje nahoře a pak Anička a Lenka, ty by ho měly třeba pod nima. A měli by poschodí. Nějakou brankou. Dole by byla kuchyň, pak ten vchod, pak rovně, když se jde, obejvák, tady je jídelna, tady je hala, obejvák a tady jsou další dveře a tam by byla kuchyň.

T: To už jsi někde viděla takový domek?

L: Já si ho vymyslela. Takhle bych to chtěla, aby to bylo. A schody by byly takhle nahoru a my bychom to udělali... My bychom trochu počkali, než vyrostou, zatím bysme bydleli v nějakém bytěčku a pak bysme si ho postavili podle sebe, aby oni mohli říct co chtějí. Jestli by chtěli být spolu, nebo třeba někdo chtěl být nahoře, někdo dole.

T: Kdo by tam s vámi všechno mohl bydlet?

L: Adam, jakože můj manžel, já a naše děti. A pejsek. Ale nejdřív bych se musela zbavit alergie. Ale myslím, že to možná nějak jde. Možná ještě nějakýho papouška, nebo morče. Prostě každý dítě by si vybralo své. Třeba někdo by chtěl ještěřku, tak si pořídíme ještěřku. Třeba David by chtěl ještěřku, Anička by chtěla pejska, ta by chtěla kočičku, ta papouška. Tak jim to koupíme.

T: Co byste jako rodina společně dělali? Jaké byste měli zájmy?

L: Šli, a to záleží, jestli na jaře, v zimě, na podzim, nebo v létě.

T: Tak řekni klidně všechny varianty.

L: Takže na jaře bysme si dali procházku, kdyby byli starší a měli by třeba nějaký domácí úkol, že se musí naučit kytky, tak bysem se ptala, co je to za kytku a tak. A třeba bysme mohli někdy utrhnout jablko, hrušku, někde nějaký plody a třeba se jich někdy ptát, je to jedovatý, není to jedovatý, je to kopřiva, nebo bazalka? A v létě bysme šli se koupat. Oni by se šli koupat do bazénu. Do toho obřího bazénu a my, my bysme si povídali s jejima rodičema a oni by si tam všichni hráli, jakože by měli kámoše, ti by tam byli spolu, plavali by tam a já bych si šla povídat s jejich rodičema. A chodili bysme na procházky a kdyby je to přestalo bavit, tak bysem je prostě pustila za kámošema, kdyby nechtěli, tak by si mohli třeba nakoupit. My bychom jim dávali kapesný. Ale k tomu kapesnému, že já bych jim dala 300 na měsíc, s tím si vystačí. Třeba koupit si někdy nějakou sladkost, vybrat třeba 50 Kč za týden. To by měli hodně peněz. Třeba my dostáváme tady od domova tři stovky a od mamky někdy stovku, někdy dvě a já mám už 2100.

T: Dodržovali byste jako rodina nějaké tradice? Jaké?

L: Vždycky jako normální tradice je na Vánoce dělat rybí... Teda, bramborový salát, ted'ka nevím, jak se to jmenuje a nějaký řízky. A pomohli by mi to dělat. A čtyři svíčky bysme zapalovali. Nebo bysme měli tradici, že jednou za rok, možná někdy dvakrát, jakože na jejich narozky. No, spíš jednou za rok, protože je mají všichni najednou. Já bych chtěla, aby měli všichni najednou a mohli bysme třeba do Disneyland. Taková tradice na narozky. A kdyby je to omrzelo, tak by si mohli vybrat výlet. Když já mám narozeniny, tak brácha má svátek.

Dostupný materiál v projektivní technice

